

18940.

ÉRTEKEZÉSEK

A PHILOSOPHIAI ÉS TÁRSADALMI TUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

A II. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

Dr PAUER IMRE

OSZTÁLYTITKÁR

I. KÖTET 3. SZÁM.

AZ EMBERISÉG ELSŐ ÍROTT SZABADSÁGLEVELE

(URUKAGINA LAGASI KIRÁLY REFORMJAI)

ÍRTA

KMOSKÓ MIHÁLY D^r

EGYET. NY. R. TANÁR

(Olvastatott a M. Tud. Akadémia 1913. évi május 13-iki ülésén.)

Ára 1 korona 50 fillér.

BUDAPEST, 1913.

AZ
EMBERISÉG ELSŐ ÍROTT
SZABADSÁGLEVELE

(URUKAGINA LAGASI KIRÁLY REFORMJAI)

ÍRTA

KMOSKÓ MIHÁLY DR

EGYET. NY. R. TANÁR

(OLVASTATOTT A II. OSZTÁLY 1913 MÁJUS 13-DIKI ÜLÉSÉN)

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

1913

BEVEZETŐ.

Egy kedves jóbarátom, a ki DELITZSCH Frigyessel egyidőben koptatta a lipcei egyetem padjait, beszélte a következő adomát:

A hetvenes évek közepén, a mikor J. OPPERT és J. HALÉVY párthivei mérges tollharczot folytattak azon kérdés fölött: van-e sumír nyelv vagy sem, DELITZSCH Frigyes, akkortájt az assyriologia újdonsült magántanára Lipcsében, egy nyári szemeszter vége felé a szokott módon bejelentette a következő téli félévben tartandó magántanári kollégiumának címét. Egyik kollégája, a ki valószínűleg hasonló járatban volt, élénken érdeklődött DELITZSCH kollégiuma iránt és a címét tudakolta. Mikor pedig azt hallotta, hogy DELITZSCH valami sumír szövegekről tart előadást, kedves malicziával megkérdezte:

— Mondja csak, kolléga úr, mit fog ön csinálni, ha a sumír nyelv őszig megszűnik létezni?

Hát bizony tagadhatatlan, hogy e csípős kérdésre akkortájt még az ékiratok legjobb ismerői sem tudtak volna határozott választ adni. Hiszen utóbb DELITZSCH maga is HALÉVY-hez csatlakozott és assyr nyelvtanának első kiadásában határozottan kimondotta, »hogy Babylonia sémi lakóinak igazuk van, a mikor istenüknek, Nebo-nak tulajdonítják az írásművészet feltalálását; és hogy a kassi-nép mellett a sémi szövegek a sumírekről soha sem tesznek említést, annak oka csak az lehetett, hogy ilyen nép egyáltalában nem létezett.«¹⁾

Hál' Istennek az assyriologia immár szerencsésen túlesett a HALÉVY által felidézett »Sturm und Drang«-korszakon. Komoly

¹⁾ *Assyrische Grammatik*, Leipzig, 1889, 71. l.

ember nem állítja többé, hogy a sumír nyelv nem volna más sémi allographiánál, papi titkos-írásnál.

E szerencsés fordulatot a tel-lóh-i régiségek felfedezésének és kibetűzésének köszönhetjük, a melyek végre valahára kétségtelenné tették, hogy HALÉVY elmélete ellenére igenis volt egy idő, a mikor Délbabiloniában sumírral beszéltek és írtak és így kellett egy népnek is lennie, a melynek a sumír anyanyelve volt. A tel-lóh-i régiségek felfedezője tudvalevőleg ERNEST DE SARZEC báró volt, a francia köztársaság előbb baszra-i, majd baghdadi konzula; kibetűzésüket OPPERT és AMIAUD türelmének, valamint JENSEN vasszorgalmának tulajdoníthatjuk.

E kiváló férfiak mellett különös elismerést és hálás megemlékezést érdemel THUREAU-DANGIN, a tel-lóh-i szövegek zseniális magyarázója, a kinek, túlzás nélkül merem mondani, a sumirologia többet köszönhet, mint elődeinek összesen és egyenként. Ha más nem, a *Decouvertes en Chaldée* című monumentális műben közzétett gyönyörű autographiák e párját ritkító tudós érdemeit jobban hirdetik a legékesebb szavaknál! Neki köszönjük ezeket a páratlanul pontos kópiákat, a melyek a fénykép hűségével tükröztetik vissza a tel-lóh-i romok alól napvilágra hozott szövegek alakját. De ez nem minden. Jegyzékbe szedte és meghatározta a több mint 500 jelet kitevő sumír írás elemeit,¹⁾ fényt derített a sumír igeragozás bonyolult mechanikájára²⁾ s a mi kétségkívül legnagyobb érdeme, a tel-lóh-i ásatások eredményét összefoglalva, a tudomány közkincsévé tette.³⁾

Legjelentősebb műve: *Les inscriptions de Sumer et d'Akkad*, Paris, 1905, a mely *Die sumerischen und akkadischen Königsinschriften* cím alatt németül is megjelent (Leipzig, 1907) a *Vorderasiatische Bibliothek* első kötete gyanánt.

¹⁾ *Recherches sur l'origine de l'écriture cunéiforme*. Paris, 1898. *Les idéogrammes cunéiformes*, Paris, 1908.

²⁾ *Sur les préfixes du verbe sumérien*, *Zeitschr. f. Assyriol.* XX. évf. 380 kőv. II.

³⁾ Jelentősebb szövegkiadványai: *Recueil de tablettes chaldéennes*, Paris, 1903. *Lettres et contrats de l'époque de la première dynastie babylonienne*. Paris, 1910.

E mű a sumirologia valóságos »Sulehán 'aruch«-ja, terített asztala. Felöleli mind azokat a történeti szövegeket, melyek a Kr. e. második évezredig, az első bábéli dynastia trónra jutásáig, a régi Mezopotamia területén napfényre kerültek. Korszakot alkotó remekmű a maga nemében. A sumír szövegektől idegenkedő orientalisták csak e mű megjelenése óta eszméltek a sumír nép szellemi hagyományának óriási történeti horderejére és azóta alig mulik el oly esztendő, hogy egy-egy jelentős monographia előbbre nem vinné a halévysták által elhanyagolt sumír nyelv- és történeti kutatás ügyét. Rövid, szabatos és mindenekfölött pontos. Ha megfontoljuk, hogy egy több mint 500 jelet felölelő írásrendszer latinbetűs átültetése mily nehéz, milyen fáradságos munka, el kell bámulnunk azon a pedáns pontosságon, a mellyel a tudós francia feladatát megoldotta.

Ezzel azonban korántsem állítjuk, hogy THUREAU-DANGIN említett munkája minden ízében befejezett, tökéletes mű, a melyhez hozzáadni, a melyből elvenni többé semmit sem lehet. E feltétel ellen bizonyára ő tiltakoznék legjobban. Ellenkezőleg, a SAK — a hogy e művet rövidség okából idézzük — az önállóvá lett sumirologia első szárnypróbálgatása. Még egy évtized előtt e tudomány bilinguis szövegek akkad mankóira támaszkodott s e támasz nélkül alig tudott moogozanni; THUREAU-DANGIN nagy érdeme éppen abban áll, hogy a bilinguis szövegekből nyert eredmények alapján az egynyelvű sumír feliratok klasszikus szövegeit a tudomány közkincsévé tette és megértésükhöz biztos alapot teremtet.

A sumirologia épülete ezzel azonban még nincs befejezve. A sumír írás meglehetősen komplikált, félig phonetikus, félig ideographikus írásmód. Vannak írásjelek, a melyeknek több mint egy tucsat lehet a legkülönbözőbb jelentésük van. Magától értetődik, hogy ilyen körülmények között egy adott szöveg értelmezésénél a lehetőségek egész sora jó számba, a melyeket egy ember ki se meríthet egyszerre. Csak a szövegek ismételt és gondos át- meg átdolgozása vezethet célhoz. Azonfelül napjainkban is egyre újabb és újabb emlékek kerülnek napfényre és nem ritkán váratlan fényt derítenek a régibbek

nem egy homályos helyére. A sumír nyelvkutatás is serényen halad a maga útján, úgy hogy a THUREAU-DANGIS értelmezése olykor alaposan módosul.

* * *

Ezek előrebocsátása után senki sem veheti szerénységnak, hogy a SAK egyik legérdekesebb és legfontosabb részének, Urukagina lagasi király egyes feliratainak lefordítására vállalkoztunk. Bár készséggel bevalljuk, hogy THUREAU-DANGIS alapvető munkája nélkül e fordítás sem látott volna napvilágot, a kettő összehasonlításából legott kitűnik, hogy e sorok írója a SAK megjelenése óta felmerült idevágó munkákat, a mennyire hozzájuk férhetett, lelkiismeretesen felhasználta. Ide tartoznak: GENOUILLET, *Tablettes sumériennes archaïques*, Paris, 1909 (Urnina dynastiájának végnapjaiból eredő számadások és más efajta okmányok gyűjteménye.) DYNELEY PRINCE, *Materials for a Sumerian Lexicon*, Leipzig, 1905—7. (Nagyobbára BRÜNSOW *Classified List*-je nyomán írt szójegyzék.) MEISSNER, *Seltene assyrische Ideogramme*, Leipzig, 1906—9; végül LANGDON, *A Sumerian Grammar*, London, 1911. WITZEL, *Untersuchungen über die Verbal-Präformative im Sumerischen (Beitr. z. Assyriologie, VIII, 5)* Leipzig, 1912. A szerző THUREAU-DANGIS fordítását a lehető legnagyobb gonddal felülvizsgálta és helyenként nem csak kiigazította, hanem egyes hézagait ki is töltötte. Milyen eredménnyel? Ítélik meg a szakértők, a kik remélhetőleg e kis értekezés nem csupán árnyoldalait fogják észrevenni, hanem azt is méltányolni fogják, mennyire fáradságos az ilyen szövegek palaeographikus és linguistikus elemzése. De legalább az az egy vigasztaló, hogy az eredmény megéri a munkát.

Az itt közzétett sumír szövegek ugyanis nem csak általános történeti vonatkozásaiknál fogva becsesek, hanem a jogtudóst és a szociológust is egyaránt érdeklik. Szinte érthetetlen, hogy Hammurapi híres oszlopa mellett, Urukagina szövegeiről a művelt világ alig vett tudomást. Pedig Urukagina három kúpfelirata és a »tojásdad lemez« szövege a világ-irodalom egyik legbecsesebb terméke, az emberiség legelső írott szabadságlevele! Okmányaink alaposabb megértése végett azonban egyet mást előre kell bocsátanunk.

I.

Lagas őstörténete. — Ur-nina dynastiája. — I. Eannatum. A *Stèle des voutours*. — I. Enannatum. — Entemena. — II. Enannatum. — Enetarzi, Enlitarzi, Lugaland. — Lagas hanyatlása. — Urukagina trónrajutása, — uralmának chronológiája. — A Scheil-féle királyjegyzék.

Urukagina kb. 2800-ban Kr. e. Lagas királya volt. Lagas, vagy a hogy a régi okmányok írják, ŠIR.BUR.LA a »hollóváros«¹⁾ a Šaṭṭ-el-haj nevű Eufrátesatorna baloldalán feküdt. Mai neve Tel-lôh. Romjait SARZEC báró, a francia köztársaság baszrai konzula fedte fel több mint két évtizedre kiterjedő, türelmes, fáradságos munkával. A mit a sumírekről tudunk, javarészből SARZEC báró ernyedetlen munkájának s a francia köztársasági kormány anyagi támogatásának köszönhetjük. A napfényre került régi emlékek bepillantást engednek abba a csodálatos társadalomba, a mely örök harcban a természet elemeivel, a nap perzselő hevével és az Eufrát zúgó habjával, saját erejéből küzdötte fel magát a szellemi és anyagi kultúra aránytalanul magas fokára és a civilizációnak valódi oázisa volt a szomorságos barbár népek sivatagjában. A tel-lôh-i emlékek bemutatják nekünk a sumír kultúra geneziséjét, hanyatlását és bukását. És sajna, épen Urukagina, a bölcs, az omberszerető reformátor uralma esik Lagas változatos történetének egyik legszomorúbb korába, az erkölcsi és anyagi decadenca idejébe.

Lagas alapítása a praehistoria kódos idejébe esik. A történeti idők hajnalán a város az északbabylóniai Kis fennhatósága alatt állott. A későbbi emlékek tanúsága szerint ugyanis Me-sziliim, Kis királya beavatkozott azokba a háborús viszonyokba, melyek egy Gu-edin nevű földterület miatt Lagas és Umma, a Šaṭṭ-el-haj áttelleges oldalán fekvő sumír város között dúltak, már Lagas eddig ismert egyik legrégibb fejedelme, Lugal-szag-engur idejében. Az emlékekben jelzett beavatkozás: a határvillongások beszüntetése, a vitás földdarab Lagas javára történt odaítélése s a határok közelében felállított emlékoszlop

¹⁾ Br. 1660: ŠIR.BUR^{ha} = aribu, 𒌦 holló, V. ö. ZA. XXV (1911) 298 köv. II.

arra vallanak, hogy *Me-szilim* a két város souverain-je volt. Adatok hiányában *Me-szilim* hatalmi körét közelebbről nem ismerjük, a mint hogy Lagal-szag-engur utódai közül *Badu-és En-hegal*-nak csak ép hogy nevét tudjuk.

Lagas uralkodóinak összefüggő sora *Ur-niná*-val, »Nina szolgájával« kezdődik. *Nina* Lagas egyik negyedének és egy sumír istennőnek volt a neve. *Ur-nina* volt annak a hatalmas dynastiának megalapítója, mely csaknem Urukagina-ig megszakítás nélkül uralkodott Lagas fölött. Szépszámu felirataiban ugyanis sem apját *Gunidu*-t, sem nagyapját *Gur-szar*-t nem említi pateszi-nek, vagyis papi fejedelemnek, a mi keleti uralkodók rendes szokása szerint azt jelenti, hogy *Ur-nina* nem örökösödés útján került a trónra. Fiát *Akur-gal*-t csak név szerint ismerjük, unokájának, a harczias *E-anna-tum*-nak felirataiból, a kit valóban »az ég küldött« Lagas megmentésére. *E-anna-tum* ugyanis azt jelenti: az ég háza hozta. E király a Louvre-ban őrzött »keselyűoszlop« (*Stèle des vautours*) révén lett világhírűvé. Nevét domborművei után kapta, a melyek levágott emberfejeket lakmározó keselyűket ábrázolnak. Az emberfejek Umma lakóié, a kiket *E-anna-tum* legyőzött. Az emlék előrészét 22, hátsórészét 11 feliratos oszlop borítja s az írás elmondja, mi adott okot a diadaloszlop felállítására.

Umma lakói ugyanis *Us* nevű királyuk vezérlete alatt *Nin-gir-szu* istennek, Lagas védistenének tulajdonát képező *Gu-edin* mezejét megszállották. E miatt a két város között háború tört ki. *Us*, Umma királya, időközben meghalt és *En-a-kalli* lett utódjává. A harczban a lagasiak győztek, a vitás mezőt visszafoglalták, árokkal elkerítették és Ningirszunak visszaadták. A legyőzötteknek a nippuri *En-lil-re*, »az ég és föld királyára«, a kis-i *Nin-har-szag*-ra, a hegységek úrnőjére, az eridui *En-ki-re*, »a mélységek királyára«, valamint feleségére *Nin-ki-re*, végül pedig a holdistenre, *En-zu-ra*, »Enlil erős bornyára« esküt tettek, hogy a határt jelző árkot többé át nem lépik és *E-anna-tum*-nak az árok mellé állított emlékoszlopát el nem távolítják. A »keselyűoszlop« ennek az emlékoszlopnak párja; phalanxokat és elesett harczosok temetését ábrázoló domborműveinek archaeologiai értéke megbecsülhetetlen.

E-anna-tum rendkívül harczias fejedelem volt. Kís városát, a mely, úgy látszik, Umma lakóit Lagas ellen felbujtotta, leverte. *Zu-zu*-t, *Upi* királyát legyőzte; *Uruk*, *Ur*, *Larsza*, *Sah*, *Az*, *Misime* és *Arua* városait fönnhatóságának elismerésére kényszerítette. Az elamitákat, a Zagrosz hatalmas hegyeinek marczona fiait, a kik, mint manap a kurdok, hébe-lóba elhagyták »csodálatot gerjesztő hegyeiket«, hogy a hegyeik lábainál elterülő síkság jómódú népeinek gazdagságát megdézsmálják, országukba visszaűzte.

Országá békéjének biztosítása után *E-anna-tum* nagyszabású építkezésekhez fogott. Lagas egyik negyedét, *Girszu*-t felépítette, egy másik negyedét, *Uru-azagga*-t, a »szent várost« fallal vette körül. Azonfelül egy csatornát is építtetett.

Utódává fivére lőn *I. En-anna-tum*, »az ég ura hozta«, a kinek idejében *Ur-lumma*, *Ena-kalli* fia, újból megpróbálta annektálni *Gu-edin* mezejét, de ő is csak pórul járt és szégyenszemre vissza kellett vonulnia városa falai közé. *En-anna-tum* trónja *En-te-me-ná-ra*, Lagas egyik legnagyobb királyára maradt.

En-te-me-na, nagyszámu feliratai után ítélve, mint építő és mint hadvezér egyaránt nagy ember volt. Művelődéstörténeti szempontból legszebb emléke egy ezüstváza, Ningirszu isten jelképével, a kiterjesztett szárnyú sassal, melynek rajza az edény falán négyszer ismétlődik. E váza az emberiség legrégibb ötvösműve. Történeti szempontból jóval fontosabb egy feliratos kúp, a mely a *Gu-edin* mezeje miatt támadt háborúkat beszéli el, kezdve *Me-szilim* békéltetési kísérleteivel, folytatva *E-anna-tum* harczáival és végezve *Ur-lumma* halálával, a ki Entemena idejében újból átlépte a *Gu-edin* mezejét körülvéő határárkot és Lagas ellen nyomult. Ez egyszer azonban ugyancsak megjárta. Entemena ugyanis nemcsak hadseregét verte le, de még a menekülő *Ur-lumma*-t is utólérte, leterítette, a vereség folytán demoralizált *Umma*-t megrohanta, bevette és fejedelmévé *Nini-es* városának fejedelmét, *Ili*-t tette azon föltétel alatt, hogy gabonában és aprómarhában évi adót fizet hűbérurának s a határt jelző árkot helyreállíttatja. Umma tehát letörött, de Lagasnak sem volt sok ideje vetélytársa megaláztatása fölött örülni!

Entemena után fia, II. *Enannatum* következett, a kit rövid idő alatt három pateszi váltott fel Lagas trónján: *Ene-tarzi*, *Enli-tarzi* és *Lugal-anda*. Ezekről jóformán csak a lagasi pateszik házi levéltárának számadásaiból tudunk egyet-mást. Úgy látszik, II. En-anna-tum volt Ur-nina dynastiájának utolsó sarja. Enetarzi, a ki mintegy négy évig uralkodott, már Entemena korában Nin-girsu isten főpapja volt. Hogyan lett fejedelemmé, nem tudni. Enlitarzi vagy öt esztendeig uralkodott; trónrajutása előtt, II. En-anna-tum idejében, szintén Nin-girsu isten főpapjaként szerepel. Lugalanda, Enlitarzi fia, mintegy hét évig volt a fejedelmi hatalom birtokában. E száraz adatokból nyilvánvaló, hogy Ur-nina dynastiájának eltűnése után Lagas városában anarchia ütötte fel fejét. A fejedelmek árnyékuralkodókká lettek, a mint azt egy levél mutatja, a melyben *Lu-enna*, *Nin-mar* főpapja arról értesíti királyát, *Ene-tarzi*-t, hogy az elamiták Lagas birtokába törtek és ott rabolni kezdtek, ő azonban az ellenséggel szembe szállt, legyőzte és dús zsákmányra tett szert, a melynek felosztásáról röviden be is számol. Íme tehát, a lagasi pateszi nem is tudja, mi történik birodalmában, és helyette országának egyik papja tesz-vesz, mintha ő volna az uralkodó.¹⁾

De ez még nem lett volna a legnagyobb baj. Urukagina felirataiból nyilvánvaló, hogy a pateszik hatalmának hanyatlásával a papság igényei fordított arányban emelkedtek és Lagast valósággal kiszípolyozták. Urukagina szerint az egész ország a tengerig tele volt felügyelőkkel. Ha valaki kutatásott, a felügyelő ott termet és kivetette rá az illetéket. Az ország termékeire, számár-, szarvas- és aprómarhaállományára felügyelők ügyeltek, csak azért, hogy a megfelelő illetékeket kivessék és behajtsák. Az országban anarchia harapódzott el. A tolvajok szabadon garázdálkodtak. A férfiek feleségeiket elhaghatták, ha az előírt illetéket lefizették. »Szolgaság járta azokban a napokban«, mondja Urukagina az akkori állapotok jellemzésére.

E szomorú állapotok erős reakciót vontak maguk után. Úgy látszik, forradalom támadt nyomában és *Urukagina* e

¹⁾ L. KING, *A History of Sumer and Akkad*. London, 1910. 168. köv. II.

forradalmi mozgalom révén lett királylyá. Az események menetét közelebbről nem ismerjük; valószínű azonban, hogy Lugalanda eltávolítása simán ment végbe. A GÉNOUILLAC által közzétett számadásos szövegek között ugyanis van egy, a mely Urukagina első évében kelt és Lagas különböző világi és papi hivatalnokai között a »nagypateszi«-ról (*pa-te-si gal*) és egy *Barnam-tarra* nevű némberről tesz említést.¹⁾ Barnamtarra azonban Lugalanda neje volt, következőleg a »nagypateszi« az előbbinek férje; ha azonban az új király első évében Lugalanda a »nagypateszi« címét viseli, nyilvánvaló, hogy csakis világi hatalmát veszítette el; papi méltóságát vagy egészen, vagy részben megmentette; a miből viszont azt lehet következtetnünk, hogy a régi uralkodó detronizálása nagyobb rázkódások nélkül ment végbe.

E mellett szól az is, hogy Urukagina trónralépése után különböző újításokat léptetett életbe, melyek éle a *pateszi*, vagyis Lagas főpapja ellen irányult. Urukagina, ha mindjárt még oly becsületes ember lett volna, ezeket a reformokat aligha foglalta volna írásba, ha a király és főpap ő maga lett volna egy személyben. Mert a reformok a pateszi jövedelmeit megnyíralták, hatalmát pedig különféle módon korlátozták. Fel kell tehát tennünk, hogy Urukagina csakis a fejedelmi hatalmat birtokolta; a főpapi méltóság más kézben volt; és pedig, az előbb említett szöveg után ítélve, detronizált előde, Lugalanda kezében. Ez magyarázza meg azt, a lagasi fejedelmek praxisában szokatlan körülményt, hogy Urukagina összes felirataiban királynak (*lugal*) címzi magát, míg elődei, Ur-nina kivételével, a főpap (*pa-te-si*) címmel érték be. Az is figyelemre méltó, hogy az A j. töredékes conus-feliratban Urukagina Girsu királyának nevezi magát. Girsu azonban Lagas városának csak egy része volt és így érthetetlen, miért használja ez egyszer e szokatlan címet, a melylyel máskülönben se nála, sem elődeinek felirataiban nem találkozunk.

Urukaginával ilyenformán új dynastia került Lagas trónjára. Felirataiban apját csakugyan soha sem említi.

¹⁾ TSA II. rev. 2. és 5. o. megbeszélve a XIII. köv. II.

Manistusu, Kis királyának oszlopa¹⁾ említ ugyan Urukagina nevű lagasi pateszit, a kit *Engilsza* fiának²⁾ nevez, de hogy ez utóbbi személy feliratunk hősével azonos volna, alig hihető. Kis királyainak elhatalmasodása ugyanis *Lugalzaggiszi*vel, *Umma* egykori pateszijevel kezdődik, a ki Urukagina hadait megverte, *Lagas* megrohanta, bevette, felgyújtotta és templomai-ban szörnyű vérfürdőt csinált. E gyászos eseményekről egy régi felirat számol be, a mely *Lagas* szomorú sorsáért *Lugalzaggiszi*-t, *Umma* pateszijét és istennőjét, *Niszabá*-t teszi felelőssé, a mellett pedig konstatálja, hogy Urukagina részéről hiba nem történt.³⁾

E felirat szövegével teljesen egyezik *Lugalzaggiszi* nippuri vázafeliratának bevezetése,⁴⁾ melynek értelmében »*En-lil*, az országok ura, *Lugalzaggiszi*-nek, Uruk királyának, az »ország« királyának, *Anu* papjának, *Niszaba* prófétájának, *Ukus*, *Umma* pateszi-e fiának... az »ország« (t. i. Sumír) királyságát adományozta«. *Lugalzaggiszi* apja ilyenformán *Umma* pateszije volt; őt magát a *Lagas* bukásán kesergő felirat *Umma* patesziének nevezi; nyilvánvaló tehát, hogy *Lugalzaggiszi* mint *Umma* pateszi-e kezdte pályafutását és csak *Lagas* meghódítása vette föl *Uruk* és *Sumír* királyi címét.

A múlt év őszén P. SCHEIL a párisi tudományos akadémia *Comptes rendus des inscriptions et belles lettres* cím alatt ismertes kiadványában 1911. év 606. egy rendkívül fontos királyliszta közzétételével lepte meg a tudományos világot, a mely a két Urukagina azonosságának kérdését is

¹⁾ Ezt az oszlopot P. SCHEIL és MORGAN szuszai küldöttsége fedezte fel 1897 telén. Szövege 69 akkad nyelven írt oszlopból áll és azokról a birtokokról szól, melyeket Manistusu Északbabyloniában összevásárolt, megművelésük végett pedig benépesített. Szövegét kiadta Scheil *Textes Elam. sém.* I. k. 1. köv. 1.; v. ö. Hrozny megbeszélését a *Wiener Zeitschr. f. d. K. d. Morgenl.* XXI. k. 11. II. King, *A Hist. of S. a. A.* 206 köv. 1.

²⁾ XIV. o. 17. s. Uruk. Manistusu új birtokainak egyik kormányzójaképen szerepel.

³⁾ SAK. 56. 1.

⁴⁾ SAK 153 köv. 1.

tisztázza.¹⁾ Fölösleges szószaporítás helyett ide iktatjuk az egész jegyzéket:

1. Upi-i dynastia:	6 király	99 év
Unzi	uralkodott	30 évig
Un-da-lu-lu	»	12 »
Ur-sag	»	6 »
Ba-ša-sir	»	20 »
I-šu-il	»	24 »
Gimil-Sin	»	7 »
2. Kiš-i dynastia:	8(?) király	106 év
Azag-Bau	uralkodott	20 évig
Ba-ša-sir	»	25 »
Ur-zamama	»	6 »
Zimu-dar	»	30 »
Uri-iadar	»	6 »
El-mu-ti	»	11 »
Nani-zah	»	3 »
3. Lugalzaggisi Uruk városából		25 év
4. Agadei dynastia:	12 király	197 év
Šarru-kīn	uralkodott []	
[]		
[]		
[]		
[]		
Šar g[a-li-šar-ri		
a-ba lugal a-ba nu lugal		
Ili-idinnam		3
Imi-ilu		3
Nanum-šarru		3
Ilu lugal		3
Dudu		21
Šugarib		15

¹⁾ Sajnos, nyilvános könyvtárainkban a párisi akadémia említett kiadványát felhajtani nem lehetett és így e jegyzék közlésénél be kellett érnem a PEISER által az *Orientalistische Literaturzeitung* 1912. évi. 113. o. közzétett kivonattal.

5. Uruki dynastia: 5 király

Ur-nigin

Ur-ginar

Kudda

Ba-ša-ili

Ur-šamaš

26 évig

A Guti előnyomulása.

E jegyzékből nyilvánvaló, hogy *Urukagina* bukása és *Lugalzaggiszi* elhatalmasodása körülbelül egy időbe esnek. Valószínű tehát, hogy *Lugalzaggiszi* 25 éves uruki uralmát *Lagas* elfoglalásától kell számítanunk. *Lugalzaggiszi* uralmát az agadei királyok hosszú sora váltja fel. E dynastia megalapítója a híres *Sarru-kín*, a kiról későbbi krónikák és ómenszövegek sok rendkívüli dolgot jegyeztek fel.¹⁾ Születése Mózesére emlékeztet.²⁾ Kertészből lett királylyá.³⁾ Meghódoltatta egész Mezopotamiát a Perzsa Öböltől egészen a Földközi Tengerig.⁴⁾ Uralkodási éveinek számát nem ismerjük ugyan, de ha a bábéli krónikák az a följegyzése, hogy vénségére különböző lázadásokkal kellett megküzdenie,⁴⁾ igaz, hosszú életkort ért. Négy utódának neve a Scheil-féle listában kitörött; *THUREAU-DANGIN* *Manistuszu*-t tartja közvetlen utódjának,⁵⁾ *POEBEL* szerint *Sarru-kín* után *Rimus* következett s csak azután *Manistuszu*.⁶⁾ A kérdés rendkívül komplikált és alapos kifejtése egész kis monográfiát igényelne. Minket csak az érdekel, azonos lehet-e *Urukagina*, *Engilsza* fia, *Manistuszu* kortársa, a reformátorral, vagy sem? E kérdésre *GENOUILLEAC*-kal szemben határozott nem-mel felelünk, mert ha *Lugalzaggiszi* 25 éves uruki uralmához *Sarru-kín* hosszú agadei uralmát hozzászámítjuk, 50—60 esztendőt kapunk, úgy hogy nyilvánvaló, hogy *Urukagina*, a reformátor már *Sarru-kín* halálakor 70—80 éves aggastyán lett volna, ha ugyan *Lagas* bukását túlélte; és így alig hihető, hogy *Manistuszu* jószágainak kormányzójává nevezte volna ki.

¹⁾ KING, *Chronicles Concerning Early Babylonian Kings*, London, 1907.

²⁾ I. m. 87. l. — ³⁾ I. m. ⁴⁾ Br. M. 26472 obv. 4; i. m. 4. l.

⁴⁾ Br. M. 26472 obv. 11; i. m. 6. l.

⁵⁾ *Revue d'Assyriologie* IX, 33 köv. l.

⁶⁾ *Orientalistische Literaturzeitung*, 15. évf. (1912) 481 köv. II.

II.

Urukagina reformjai. — A lagasi polyandria. — A polyandria tipikus alakjai: a nair és tibeti polyandria. — A szemiták állítólagos polyandriája. — Robertson-Smith totemista elmélete. — A sumirek állatkultusza.

A mint már előbb is említettük, *Urukagina* trónra lépéséhez különböző reformok fűződtek, melyek főcélját az elődei korában elharapódzott visszaélések kiküszöbölése képezte. Jogtörténeti és anthropologiai szempontból tekintve *Urukagina* reformtörekvéseit, különös figyelmet érdemelnek házasságjogi újításai, a melyek esetelése érdekes világot vet a megelőző korok szociális intézményeire is. A *Plaque Ovale* szavai szerint *Urukagina* előtt, ha a férfi egy nőt elhagyott, a pateszinek 5, a nagyvezérnek 1 sékelt fizetett. A szöveg folytatása töredékes; mikép intézkedett *Urukagina* ebben az ügyben, nem tudni; a felirat annyit azonban elárul, hogy *Urukagina* korában a pateszi és a nagyvezér ilyenkor semmit sem kaptak.

Még fontosabb a *Plaque Ovale* az a kijelentése, hogy a régi idők asszonyai két férjet bírtak; *Urukagina* idejében az ilyen asszonyt *za-áš-da bi-ni-šub*: ledobták. Sajnos, a *za-áš-da* szó értelmezése ez idő szerint még mindig lehetetlen és így nem tudni, micsoda büntetés érte az ilyen, polyandriában élő nőszemélyt.

Akár hogy áll a dolog, a felirat azon részének értelmezéséhez, a hol két férfit bíró nőkről van szó, kétség nem fér; és így önként felmerül a fontos kérdés, hogyan kell a sumír nők polyandriáját elképzelnünk.

A mint ismeretes, a polyandria kérdésével különösen *MAC LENNAN* foglalkozott behatóan, a kinek megállapításai szerint primitív népek között a polyandria két tipikus alakja fordul elő: a nair és a tibeti többférjűség.

1. A nair szó egy előindiai népnek a neve, a melynél egészen a mai napig az a különös szokás dívik, hogy a nő nem házasodik bele férjének családjába, hanem szüleinél maradva más törzsbeli férfiakat fogad el udvarlók gyanánt, a kiket tetszése szerint váltogat, úgy hogy a tőle született gyermekek igazi atyja egyáltalában meg nem állapítható.

A paternitas kérdése különben a nair és több rokon indiai népnél föl sem merülhet, a mennyiben a vérrokonság és a leszármazás női ágon számíthat. A polyandria ettől a fajtájától alig különbözik a Ceylon szigeten divó ú. n. *beena*-házasság, a mely abban áll, hogy a férj felesége falujában telepedik le és addig él vele, amíg az asszony utilaput nem köt a talpára. Polyandrikus a siíta muszliméknél még mai napság is gyakori ú. n. mut'a házasság.¹⁾ A kairói *zaríf*, uracs, hogy hozzátartozói megszólását kikerülje, tanuk előtt, annak rendje módja szerint meghatározott időre házasságra lép egy (rendszerint nem legjobb hírű) nővel, a melynek eltelte után a házasság automaticæ felbomlik. A szünniták a mut'a házasságot fornicationak tartják és nem ismerik el törvényesnek; annál gyakoribb az egyiptomi siíták között még napjainkban is.²⁾ Egyébként az ilyen ideiglenes házasságok állítólag a modern japánok között is elég gyakoriak.

2. A polyandriának van egy más alakja is, a mely főleg Tibetben otthonos. Abban áll, hogy több testvérnek közös felesége van. Az apa ilyenformán a tibeti polyandriában is ismeretlen, de mert a férfiak vérrokonok, a paternitas kérdése a tibetiekénél is irreleváns; a gyermek ugyanis nem az egyes apáké, hanem az egész rokonságé. Ilyen volt Caesar szerint a britek házassága: *uxores habent deni duodenique inter se communes, maxime fratres cum fratribus parentesque cum liberis; sed si qui sunt ex his nati, eorum habentur liberi, quo primum virgo quaeque deducta est* (de bello Gallico V, 14).

Első tekintetre talán a tibeti polyandria a nair-házasságtól nem nagyon különbözik; a valóságban a kettő között lényeges különbség van, a mennyiben a nair-polyandria egészen más társadalmi berendezkedést tételez föl. A tibeti polyandria mellett ugyanis a család feje a férfi; több vagy kevesebb, az teljesen mellékes; a fődolog az, hogy a gyermek atyáinak törzshöz tartozik s azok nemzetségét követi.

Egészen másképp van a dolog a nair-polyandria mellett. Ott a család igazi feje az anya. A gyermek az anya tulajdona

¹⁾ ROBERTSON SMITH, *Kinship and Marriage* 82. köv. 11.

²⁾ GOLDZIEHER személyes közlése alapján.

az anya nemzetségét követi s anyai rokonságának oltalma alatt áll. Herodotos szerint ilyen szociális viszonyok között éltek a régi Lykia lakói (I 173); Ammianus Marcellinus pedig a saracenokról állítja: *Vita est illis semper in fuga uxoresque mercenariae conductae ad tempus ex pacto atque, ut sit species matrimonii, dotis nomine futura coniunx hastam et tabernaculum offert marito post statum diem, si id elegerit discessura*... Hist. XIV, 4).

Strabo szintén említi, hogy Arabia Felix női polyandriában éltek, de a midőn azt állítja, hogy egy-egy rokon nemzetségnek nem csak a vagyona, hanem felesége is közös, a tibeti polyandriára emlékeztető házassági intézményeket tulajdonít Boldog Arábia lakóinak.¹⁾

Ammianus Marcellinus szaracén-női férjeiket kényők kedvek szerint változtatják. A család feje eszerint az anya. A polyandriának ez a faja tehát a nő családi fennsőbbiségét tételezi fel s azért az ilyen családi, illetve szociális berendezettséget Bachofen óta matriarchátusnak szokás nevezni. A polyandria azonban *per se* patriarchális viszonyok között is lehetséges. A modern siíták mut'a házassága, a tibeti polyandria, patriarchális társadalmi berendezettségben bírja alapját. Arábia nyugtalan, forrongó, egymás ellen örökös harcokat folytató törzsei razziáik alkalmával nem ritkán több-kevesebb nőre, lányra tesznek szert, a kiket a zsákmány többi részével úgy osztanak meg, hogy olykor több harcosra egy nő esik. Az ilyen foglyul ejtett némből több férfi közös birtokává, feleségévé, vagy mondjuk inkább, rabnőjévé lesz. Ez is polyandria, de olyan alapon, a mely a matriarchátust teljesen kizárja.

Mint hogy a sumfiek közvetlen szomszédjaik az Arab Fél-sziget sémi népei voltak, a *Plaque Ovale* adatainak megvilágítása szempontjából említést kell tennünk ROBERTSON SMITH elméletéről, mely szerint a szemiták valaha csaknem kivétel nélkül matriarchális viszonyokban gyökeredző polyandriában éltek.

Az arabs társadalom ugyanis nem a család, hanem a *شجرة*-nak nevezett nemzetségcsoportok körül jegezesedik, a mely-

¹⁾ 16, 783. V. 5. BACHOFEN, *Das Mutterrecht*, Stuttgart, 1861, 13. l.

M. TUD, Ak. értekezések a phil. és társadalmi tud. kör. I. k. 3. sz.

nek összetartó kaposa a véroközösség eszméje, vagyis az a gondolat, hogy a nemzetség közös őstől származik és így ereiben ugyanaz a vér folyik. Ezen eszmének szükségképeni folyamánya a *tar* (tar) a vérbosszú, a mely a beduin törzsek jogi felfogása szerint nem a megölt fél vérrokonainak, hanem az egész törzsnek ügye. Ha t. i. az egyik törzs valamely tagját más törzsből való egyén megöli, azon elv alapján, hogy a megölt vére egész törzséé, a vérbosszú ügyét az egész törzs teszi magáévá. Viszont a gyilkossal ugyancsak egész törzse szolidáris, olyannyira, hogy ha a sértett törzs a gyilkos törzsének valamelyik tagját kivégzi, az ügyet a maga részéről befejezettnek tekintí, mert a véroközösség elve értelmében a gyilkos vére törzse minden tagjának ereiben egyaránt folyik. A kiontott vér vérontást követel ugyan, de nem szükséges, hogy épen a gyilkos vére ontassék; a *tar* végre van hajtva abban a pillanatban, a mikor egy más, a gyilkossal azonos vérű egyén a sértett törzs bosszuló karja alatt kilehelte lelkét.¹⁾

ROBERTSON SMITH e praemissák alapján így okoskodik: A véroközösség eszméje alapján keletkezett az az elmélet, mely a törzsek tagjait közös őstől származtatta. Patriarchális társadalmi viszonyok között ez a közös őst természetesen férfi. Ámde a régi arabs történetírók és genealogusok feljegyzései szerint egyes törzsek ősei női neveket viseltek. Maga ez a pusztán, a későbbi genealogusok patriarchális elméletének fittyet hányó tény elégséges bizonyítéka ama régibb történeti hagyománynak, mely szerint egyes törzsek polyandriában élve, közös leszármazásukat anyai ágon számították.²⁾

Hogy a régi arabok egy része polyandriában élt, a WILKEN³⁾ és utóbb ROBERTSON SMITH⁴⁾ által arab írók művei-

¹⁾ Erről I. G. JACOB, *Altarabisches Beduinenleben nach den Quellen geschildert*, Berlin, 1897. 144. köv. II. LANE, *The Modern Egyptians*, London (s. a. ed. Ward, Lock) 94. I. DOUGHTY, *Travels in Arabia Deserta*, Cambridge, 1888, I. 403. JAUSSEN, *Costumes des Arabes au pays de Moab*, Paris, 1908, 221. I. ROBERTSON SMITH, *Kinship and Marriage*, 40 köv. II.

²⁾ *Kinship and Marriage* 29. I.

³⁾ *Das Matriarchat bei den alten Arabern*, Leipzig, 1884.

⁴⁾ *Kinship and Marriage* 157 köv. I.

ből összeszedett adatok után ítélve kétségbe nem vonható tény. Egy GLASER által felfedezett óarabs felirat tanúsága szerint Nas-i-Karib királynak két apja volt¹⁾. FRAZER²⁾ óta a szemtáknál divatozott templomi prostitutiót sokan a régi polyandria vallásos mezbe bujtatott maradványának tartják.³⁾

Más kérdés azonban, szabad-e e szórványos jelenségeket általánosítani? Ez idő szerint ez még vitás kérdés.⁴⁾ ROBERTSON SMITH elméletét zseniális konstrukciója dacára nem szabad készpénznek vennünk. Adatai csak annyit bizonyítanak, hogy Muhammed előtt egyes arab törzsek polyandriában éltek. Ebből azonban korántsem következik, hogy a sémi népek törzrendszerének alapját a matriarchátus, illetve a vele karöltve járó polyandria képezte volna.

E kis kitérés után Urukagina szövegére visszatérve fel kell vetnünk a kérdést: melyik csoportba tartozik az Urukagina által beszűntetett lagasi polyandria?

A felirat szükségzavú elbeszéléséből erre a kérdésre választ természetesen nem kapunk. Csakis kerülő utakon férhetünk a problémához.

Magától értetődő dolog, hogy mindenütt, ahol a matriarchátus bevett szociális intézmény, a nő társadalmi és jogi helyzete igen kedvező. S az is tény, hogy a régi sumír társadalomban a nő teljesen egyenjogú volt a férfival. Birtokolhat, örökölhet, adhat, vehet tetszése szerint. Van tanuskodási joga; ha özvegyiségre jut, hathatós védelemben részesül igazságtalan elbirtokolási kísérletekkel szemben.⁵⁾

Nyilvánvaló azonban, hogy ezekből a jelekből nincs jogunk arra következtetni, hogy a sumír nép polyandriában élt volna. Hammurapi idejében a nő helyzete olyan volt, akár csak

¹⁾ *Münchener Allgem. Z. Beil.* 1897 dec. 6. sz. 7. I. id. ENGERT-nél, *Ehe u. Familienrecht der Hebräer*, München, 1905, 13. I.

²⁾ *Adonis, Attis Osiris*, London, 1907 32., 62. II.

³⁾ V. ö. ROBERTSON SMITH, *Lectures on the Religion of the Semites*, Edinburgh, 1889 p. 59. ENGERT, i. m. 9. I.

⁴⁾ R. S. elmélete ellen állást foglalt ZAPLETAL, *Der Totemismus u. d. Religion Israels*; LAGRANGE, *Études sur les religions sémitiques*, Paris, 1905, 112 köv. II.

⁵⁾ GENOVIALLAC TSA XXII. I.

Urakagina korában; de ki állíthatná, hogy a Hammurapi-kódexben feltételezett társadalmi intézmények matriarchátuson épültek volna fel?

ROBERTSON SMITH szerint a szemiták egykoron polyandriában éltek. Csakhogy az ő elméletének egyúttal vallástörténeti háttere is van. Ő ugyanis azt tartja, hogy a sémi népek ősvallása a *totemismus* lett volna, polyandriájukat pedig a totemismusból folyó exogamia következményének tekinti.¹⁾ A *totem* szó tudvalevőleg az aparrhoé-indiánok nyelvéből átvett fogalom. Rendszerint valami állatot jelent, mely az egyes törzsek tiszteletének különös tárgya és egyúttal hadijelvény, melyről a törzsek hozzátartozói egymásra ismernek. A totemismus alap gondolata a törzsek vérközössége.²⁾ Minden egyes törzs vérében a totem »szent« és közös vére csörgedez, melyet a törzs tagjai közös ősiük gyanánt tisztelnek. De ép azért, mert a törzs tagjainak egy a vére, a törzs tagjai nem házasodhatnak össze egymással, hanem a férfiak másutt keresnek feleséget, a törzs leányai pedig az oda vetődött idegen férfiakat veszik magukhoz és velük többé kevésbé állandó házasságot élnek, anélkül azonban, hogy férjeiket a törzs hozzátartozóinak tekintenék.³⁾

ROBERTSON SMITH mármost három kritériumot állít fel, melyek alapján biztosan meg lehet állapítani, vajjon egy nép totemista volt-e vagy sem.³⁾

1. Ha a nép törzsei állat- vagy növényneveket viselnek.
2. Ha kimutatható az a hiedelem, hogy az egyes törzsek ereiben a *totem* gyanánt tisztelt állat vére folyik. 3. Ha a totem szent állat, melyet az illető nép tisztelt, kimélt és hűsának élvezetétől tartózkodott.

A mi már most a sumíreket illeti, konstatálnunk kell, hogy a tudomány mostani állása szerint a felvetett három kérdésre biztos és végleges választ adni jóformán lehetetlen.

A sumír törzsrendszerről nem tudunk semmit. A történeti időkben a sumírek városokban, falvakban, vagy széjjel-szórjt majorságokban lakó parasztok, avagy iparosok voltak.

¹⁾ *Kinship and Mariage* * 217 köv. II.

²⁾ ROBERTSON SMITH, *Lectures on the Religion of the Semites*, 132 köv. II.

³⁾ *Kinship and Mariage* * 219 köv. II.

Nyilvánvaló dolog, hogy ilyenformán a törzsrendszer rájuk nézve alig bírt jelentőséggel, vagy ha bírt is, az a ránkmaradt okmányokból nem konstatálható. A törzsrendszer rendkívül fontos intézmény nomád népeknél, a melyek egész társadalma rajta épül föl; de a mint egy nép állandó lakhelyet választ, a törzsrendszer lassan-lassan elveszíti jelentőségét és egyszerű történeti reminiscenciává válik. Így volt az pl. a régi zsidóknál. A bírák korában a zsidók egész társadalmi és politikai élete a törzsrendszeren épült. A királyság behozatala után a törzsek és nemzetségek jelentősége mintegyre csökkent s a végén jóformán földrajzi fogalommal lőn.¹⁾ A sumíreknél a törzsrendszer kérdése annyiban módosul, a mennyiben náluk minden nagyobb város a hozzátartozó kisebb helységekkel külön-külön államot képezett. Hogy azután e theokratikus fejedelemségek keretein belül volt-e phatriáknak, clanoknak, törzseknek, vagy más ilyenfajta apróbb organismusoknak helye, arról semmi bizonyosat sem tudunk. Ha a sumírek csakugyan totemisták lettek volna, totemista voltukat legfőlebb helységeik nevével árulhatták volna el. Ezek között azonban állatnevek vajmi ritkák. *šun. nua*, *Lagus ideographikus* neve ugyan hollót jelent, de már a város egyes részeinek nevei, *Nina*, *Uru-azagga*, *Gir-szu*, *noba* *Lagasnál* alkalmasint régiebbek, nem állatnevek. *Uruk*, *Ur*, *Eridu*, *Nippur*, valamint a legtöbb ismert sumír város neve sem az. Minden esetre érdekes volna a sumír városok neveinek jelentését külön kutatás tárgyává tenni. Egyelőre azonban be kell érünk annak a konstatálásával, hogy a tudomány mai állása szerint erről jóformán semmit sem tudunk, valamint arról sem, hogy a sumírek eredetüket valami totem gyanánt tisztelt lénytől származtatták volna. A bábéli teremtmény-mythos, a mely föltétlenül sumír eredetű, a világ teremtését tudvalevőleg a *tiamat* nevű öslény legyőztetésével hozza összefüggésbe. Csakhogy ez még korántsem totemismus!

Viszont készséggel elismerjük, hogy a sumírek pantheon-

¹⁾ BENZINGER, *Hebräische Archäologie*, Tübingen, 1907. 251 l. E. MEYER, *Die Israeliten und ihre Nachbarstämme*, Halle, 1906, 222—235.

jában állati és növényi istenségekkel is találkozunk.¹⁾ Így pl. a lagasi *Ningirsu* jelképe kiterjesztett szárnyú keselyű. *Ningirsu-t Gudea* mérges rablómadárnak cizmezi.²⁾ *Enzu*, a holdisten cizme: »Enlil erős bornya«.³⁾ Az isteneknek szent barmaik voltak, a melyeket munkába fogni nem volt szabad. *Gudea Ga-tum-dug* istennő tiszteletére teheneket, borjakat, juhokat, bárányokat, kecskéket és gödölyéket hozat s azok őrizetét külön pásztorokra bízta.⁴⁾ *Niszaba*, Umma istennője gabonaistennő; azonfelül pecsétnyomó hengereken igen gyakoriak csupa állatokat ábrázoló mythologiai csoportok, úgy hogy ha ezeket a jelenségeket egybevetjük, szinte kísértésbe esünk azt hinni, hogy a sumírek egykor totemisták lehettek.

Mindennek dacára azt tartjuk, hogy a sumírek vallása nem annyira totemista, mint inkább animista alapon fejlődött. A sumírek képzelete az egész világot láthatatlan, jó és rossz szellemekkel népesítette be. Ezeket tartotta a »nagy istenek« mellett az ember szerencséje és balsorsa közvetlen okainak. A nyomor, és különösen a betegség, sumír hiedelem szerint a gonosz szellemektől ered, a kiket a papok ráolvasással, füstölésekkel, víznek ráhintésével el tudnak űzni, meg tudnak fékezni. Ezek a hiedelmek csakis animista alapon keletkezhettek. S hogy az animizmus az állatok kultuszával igen jól megférhet, eléggé mutatja az egyiptomi népvallás, a mely jóformán mindenféle bestiák tiszteletében merül ki.⁵⁾ Már pedig az egyiptomiak szorosan vett totemisták nem voltak, mert házassági intézményeikben a totemizmusból folyó exogamiának legcsekélyebb nyomaival sem találkozunk. Azt sem szabad felednünk, hogy a sumír templomok »szent barmaik« az egyes istenségek udvartartásához tartoztak és mint ilyenek gyöngéd gondozásában részesültek. De ez még nem totemizmus!

Mind úgy látszik, E. MEYER-nek teljesen igaza van, a mikor

¹⁾ Erről I. FRANK, *Studien zur babylonischen Religion* I. Stuttgart, 1911.

²⁾ CA 21.

³⁾ Stèle des Vautours 20.

⁴⁾ Fj. szobor. 310–412.

⁵⁾ V. S. WIEDEMANN, *Der Tierkult der alten Ägypten*. Leipzig, 1912. 13. köv. 11.

azt állítja, hogy a régi népek erkölceit, társadalmi intézményeit nem lehet bizonyos természeti szükségyszerűségekre visszavezetni¹⁾ és, tegyük hozzá, még kevésbé lehet vallástörténeti elméletek prokrusteságyába gyömöszölni. Az emberi társadalom elhatározásaiban bizonyos határig csak oly szabad, mint az individuum maga. A phylogenesis és az ontogenesis párhuzama szociális téren is konstatálható. Vannak monogámiára és vannak polygámiára hajló individuumok épúgy, mint társadalmak. Ezek nem életét nem az ösztön, hanem az egész társadalom szükségleteinek, hogy úgy mondjam, közérzete szabályozza, a mely a nemek viszonyát többé kevésbé józan belátása szerint igyekszik rendezni. A szokás azonban, mindenek királya, hogy Pindaros görög szavaival²⁾ éljek, nem vezethető vissza minden egyes esetben tudatos, vallás- és társadalomtudományi elvekre, hanem sokszor ép olyan imponderabilitákon múlik, mint az egész társadalmat alkotó egyedek szabad elhatározása.

* * *

Az alább közölt szövegek THUREAU-DANGIN remek autographiái nyomán készültek, a melyek a LÉON HETZEV által kiadott *Découvertes en Chaldée par E. de Sarzec* című monumentális mű 3. füzetének 50–52 ll. láttak napvilágot.

Ezek leghosszabbika a B és C jelzetű conus-felirat. Thureau-Dangin-nak a SAK-ban közzétett átírása a B szövegen alapszik; mi a C jelzetű conus-felirat szövegét választottuk, a mely az előbbinél jóval jobb karban maradt meg és, néhány helyesírási variánst leszámítva, vele teljesen azonos. Az eltéréseket a szöveg alatt feljegyeztük.

E conus-felirattal rokon az A jelzetű, sajnos nagyon töredékes conus szövege is. Legnagyobb része elveszett. Romjai 4 töredékből állanak, a melyek közül 3 úgy illeszthető össze, hogy összetartozásuk semmi kétséget nem szenved. A negyedik töredék hovatarozása kétséges. A megmaradt részek gondolat-

¹⁾ *Gesch. d. Altertums*, I, 29. köv. 11.

²⁾ Herod. III, 38: ὁρθῶς μοι δοκεῖ Πίνδαρος ποιῆσαι νόμον πάντων βασιλεία φύσας εἶναι.

menete a két előbbiével nagyjában azonos; a király építkezéseinek valamivel bővebb elősorolását reformjainak ecsetelése követte. E részben viszont leírása rövidebbnek látszik. Az A conus-felirat a két előbbinél alighanem régebbi; Urukaginat ugyanis Girszu királyának címézi, míg a többi feliratokban Lagas királyaként szerepel. Valószínű tehát, hogy az A conus-felirat akkor íródott, midőn Urukagina uralmát talán csak Lagas egyik negyede, Girszu ismerte el. A szokatlan címkezés okát egyébiránt közelebbről nem ismerjük. A felirat töredékes szövegét lefordítani czéltalan munka lett volna; ott, ahol elbeszélése a C conus-felirattal rokon, a vonal alatt emlékeztünk meg róla.

A terracotta »Plaque Ovale« (tojásdad lemez) feliratának alsó része szintén kicsorbult, minek következtében a felírással oszlopok eleje és vége mindenütt hiányzik. Örök kár e veszteségért, mert elbeszélése sok helyen az előbbieknél jóval érdekesebb.

A sumír szöveget a tudományosan elfogadott módon írtuk át. E szerint s = sz; š = s, v; h = h (mások szerint ġ) az arab خ. A magánhangzók látható ékezetek nem azok kiejtését jelzik, hanem tisztára csak konvencziós nális diakritikus jelek, a melyek az egyforma hangzású, de különböző alakú szótagjelek megkülönböztetését czélozzák. E jelek abc-rendbe szedett jegyzékét l. LANGDON sumír nyelvtanának 261. köv. ll. — Nagybetűkkel szedett szótagok olyan ékírással jelekre vonatkoznak, a melyeknek kiejtése vagy teljesen ismeretlen, vagy nagyon is kétséges. A fordításban előforduló tulajdonnevek átírása magyaros.

Rövidítve idézett művek és folyóiratok:

Br. = BRÜNNOW, *A Classified List of All Simple and Compound Ideograms.*

DELITZSCH HW = *Assyrisches Handwörterbuch.*

GENOUILLOU, TSA = *Tablettes sumériennes archaïques.*

LANGDON, SG = *A Sumerian Grammar.*

LANGDON SBP = *Sumerian and Babylonian Psalms.*

M = MEISSNER, *Seltene Assyrische Ideogramme.*

D. PRINCE, *Materials (for a Sumerian Lexicon.)*

REISNER SBH = *Sumerisch-babylonische Hymnen.*

SAK = THUREAU-DANGIN, *Sumerische u. Akkadische Königsinschriften.*

OL = *Orientalistische Literaturzeitung.*

ZA = *Zeitschrift f. Assyriologie.*

Sa = az a j. sumír-akkad ideogrammjegyzék } Kiadva DELITZSCH-nél,
Sb = a b j. sumír-akkad szó- } *Assyrische Lesestücke* 4
jegyzék. } 83—105 ll.

Sc = a c j. sumír-akkad nagy szó- és ideogrammjegyzék kiadva DELITZSCH-nél, *Assyrische Lesestücke* 3 75—79. ll.

I. A »C« jelzetű kúpfelirat szövege.

I. Urkagina építkezései.

[C] I	^a nin-gir-su	[B] Ningirszu,
	ur-sag ^a en-lil-lá-ra	Enlil isten vitézének
	uru-ka-gi-na	Urukagina,

A (= Conus A, Déc. pl. L. n. 3) B (= Conus B, Déc. pl. LI. n. 4) 1—2 A [] -la-ra

I 1. Ningirszu volt Lagas legfőbb helyi istene. Neve tulajdonképen azt teszi: *Girszu úrnője* (*nin* = domina). A *nin* szó több összetett istennévben a nőnem megjelölésére szolgál, megkülönböztetésül a hasonló *en* = dominus szóval összetett himnemű istenségektől. Így pl. ^aen-ki = Ea, Eridu városának istene; feleségének neve: ^anin-ki; ^aen-lil a szél (*lil*) ura, a sémi akkadok Bêl-je, Nippur városának istene; felesége: ^anin-lil. Egyes istennevekben a *nin* szó természetes jelentését megtartva nőnemű istenséget jelez: ^anin-gal = a nagy (*gal*) úrnő; ^anin-harsag a hegység úrnője; ^anin-mar^{ki} Nina istennő lánya. Viszont más istennevekben a *nin* szó jelentése az *en*-ével azonosnak látszik: ^anin-ib, ^anin-giš-zi-da, ^anin-dub stb. E sajátosság nyelvhasználat oka még nincs kellően felderítve. Mint-hogy a sumír nyelv a nyelvtani nemek között különbséget nem tesz, feltehető, hogy *nin* valamikor urat és úrnőt egyaránt jelenthetett, a mint pl. *dumu* fiu- és leánygyermek jelzésére szolgál. Csakhogy e feltevessel ellenkezik az a tény, az élő nyelv a *nin* szót himnemű jelentésben nem használja és így P. Dhorme az a nézete, hogy az *en* és *nin* szavakkal összetett istennevek a sémi ba'alok fogalmának felelnek meg (*La religion assyro-babylonienne*, Paris, 1910, 57. l.) aligha

állja meg a helyét. Sokkal valószínűbb, hogy úgy Ningirsu, mint több más, *nin*-szóval összetett istennév eredetileg nőisteneket jelentett, illetve a sémi ba'alok példájára női istenségeket jelentő nomen appellativum volt és csak később lett eredeti jelentésétől megfosztott férfi-tulajdonnévvé. Az ilyen vallási nem-változásnak klasszikus példája az arab *عزرا* isten, a ki a zsidóknál *עזרת*-Astartévá, a babyloniaknál Istarrá lőn, bár egykori férfiasságának marcona vonásai az asszyrek pantheonjában nem vesztek el teljesen, a mennyiben a minivei és az arbelai Istár a csata (*ša kīmurī*) istennői voltak. (Jastrow, Die Religion Babyloniens und Assyriens, Giessen, 1905, I, 214 köv. II.)

2. Noha Ningirsu a lagasi kultuszban a legelső helyet foglalta el, korántsem volt izolálva a sumír pantheon más előkelőségeitől. A sumír vallás alapvonása az anthropomorphismus. Istenei magasabb hatványra emelt emberek. Az ember szociális lény lévén, a sumírek is helyi isteneiket különböző szociális kapcsolatokkal egyesített családnak tekintették, a melynek egyik centrumát a sumírek legészakibb városa, Nippur, Enlil kultuszhelye, másik középpontját a Perzsa Öböl partján fekvő Eri-du, Ea szent városa képezték. A sumírek kisebb városainak istenei közvetve, vagy közvetlenül mind e két nagy vallási gócpont »nagy isteneivel« függének össze. Így pl. Ningirsu Enlil »erős harczosa« — a lagasiak szerint; Nannar, a hold-isten, Ur istene, Enlil »első fia« — Ur-engur, ur-i király feliratai értelmében.

Szint' úgy látszik, mintha a sumír nép e két ősrégi kultuszhelye mintegy ellensúlyozta volna azokat a centrifugális erőket, melyek a sumír nemzetet apró-cseprő államokká darabolták. A vallástörténészek egy időben némely istenségek domináló szerepét kultuszhelyeik politikai hegemoniájával magyarázták. És ez a magyarázat egyes esetekben tényleg fejtén találja a szöveget. Mert pl. történetileg igazolható, hogy a bábéli Marduk, a thébai Amon, az északmezopotámiai Assur istenek vallástörténeti jelentősége kultuszhelyeik elhatalmasodásával kezdődik. A jelen esetben azonban e magyarázat hasznavehetetlen, mert eddigi adataink szerint Nippur és Eridu a sumírek politikai történetében soha domináló szerepet nem játszottak. Tény azonban, hogy a két szentély jelentősége a sumír nép nemzeti összetartozandóságának érzését ébren tartotta és alighanem még a történelemelőtti idők hagyományában bírja alapját.

4. Míg Ur-nina utódai magukat *pa-te-si*-knek czímezik, Urukagina a királyi czímet használja; a *patesi*-czím a trónfosztott királyi ház leszármazottjainak örökét képezte.

[C] lugal	[B] királya
5 ŠIR. LA. BUR. ^{kl-ge}	5 Lagas városának,
é-gal ti-ra-áš	Tiras templomát
mu-na-dū	építette,
an-ta-sur-ra	az Antaszurrát
mu-na-dū	építette,
II o. é ^a ba-ū	10 Bau istennő templomát
mu-na-dū	építette,
bur-sag	II o. nagyszerű kömeden-
	czéjét

AB]—5 A Girsu királya lugal gir-su-kl-ge. —6-9 A. az Antaszurrát, országa bőségének házáat, tirasának házáat építette an-ta-sur-ra é-he-gal kalam-ma-ni é-gal ti-ra-áš-ka-ni mu-na-dū. —II. 2 A []dū.

5. Az A conus variáns lectiója, mely Urukaginát Girsu királyának nevezi, igen kétségessé teszi Hommel azt a nézetét, miszerint Girsu = Tel-Löh, nem azonos ŠIR. BUR. LA = Lagas városával, mely szerinte vagy Bábellel, vagy a Dijála melletti Lagašu-val volna azonosítandó. (Grundriss, 300 köv. II.)

6. ti-ra-áš P. Engl. Huber szerint = *טיראש* must (Die Personennamen in den Keilschrifturkunden aus der Zeit der Könige von Ur und Nisin, Leipzig, 1907, 34 l. s. j., 181 l.) Csakhogy Tiras istenséget is jelent és így ez a magyarázat lehetetlen. A tiras első építője Ur-nina volt (B-tábla 5₈₋₉ SAK 5). 8. an-ta-sur-ra (= »az égben alapított«; sur = nadū, alapozni: Br. 2977) Ningirsu templomának egy része, melyről első ízben Entemena alabastromtábla-feliratán (rev. I, SAK 31. l) esik említés.

II. 1. Bau istennő, Uru-azagga (a »szent város«, Lagas egyik negyede) úrnője, Ningirsu felesége, Anu leánya volt (Ur-bau szobor. 4₅ SAK 60. l.; Gudea G szobor. 2₁₋₆ SAK 84 l.) V. ö. Jastrow i. m. 58. köv. II.

3. bur-sag Th-D. szerint a templom neve volna, a melyben a zsidó *בזר*-hoz hasonló állandó áldozatokat mutattak be, olyképen, hogy a rákövetkező é-sá-dūg-ka-ni kifejezés a bur-sag értelmezőjének volna tekintendő. Tekintettel azonban arra, hogy bur kömedenczét jelent (Prince, Materials, 63. l) bur-sag templomnévnek aligha tekinthető. sag = rabū, nagy (M 2287); a név tehát oly kömedenczét jelent, vagy legalább jelenthet, a mely fölött italáldozatot mutattak be. E mellett szól az a körülmény is, hogy a mint az uru-azag-ga-ka-ni nem értelmezője, hanem helyhatározója a gū-udu-ur kifeje-

[C] é-sá-dug-ka-ni	[B] alapítványos áldozatai házában
5 mu-na-dū	építette,
gā-udu-ūr	a juh kopasztás épü- letét(?)
uru-azag-ga-ka-ni	5 szent városában
mu-na-dū	építette,
nina	Nina istennőnek
10 id nina ^{ki} gin	Nina földje felé haladó csatornáját,
id ki-ág-gā-ni	kedves csatornáját
al-mu-na-dū	10 kiépítette,

AB] 3—9 A conusf. másfél oszlopnak felel meg. A szöveg türe-
dékes. A megmaradt szövegrészek után ítélve a király építkezéseinek
olyanféle leírását adta, mint a minővel a »Kötábla« és az »Ajtósarokkő«
feliratában (SAK 43. l.) találkozunk. — 11—B ki-ág-ni A id ki-ág-ga-ni
id nina^{ki} gin-a.

zésnek (6. és 7. sor), úgy é-sá-dug-ka-ni sem szükségképen
értelmező, hanem lehet helyhatározó is.

4. *sá-dug*, akkadul *sattukku*, állandó áldozat, a melynek
legfőbb anyagát pálmabor (*kaš*) és kenyér (*gar*) képezte. (V. ö.
Gudea B szobor. I₈—12 SAK 66 l.) A templomok pápi sze-
mélyzetének legfőbb teendőjét ezen állandó áldozat bemutatása
képezte. Ellentéte a fogadalmi áldozat (*šuk-ninni?* v. ö. M
7530, akkadul *nindabu* = 𒌦𒌶𒌵) a melynek bemutatása az
áldozók tetszésére volt bízva.

6. *gā-udu-ūr* = háza (*gā* = *bītu*: S^c 146) a juh (*udu*)
kopasztásának (*ūr*). Th-D. *mal-lu-ūr*-t olvas, a nélkül, hogy a
kifejezés értelmét meghatározná. Értelmezésünk értéke erősen
hypothetikus; *gā* ugyanis tartót, medenczét (*pisán*) is jelent-
het. A kérdéses szó egy hónap a nevében is szerepel (Th-D.
Recueil de tablettes chaldéennes, 36 rev. 1) és Genouillac
szerint juhnyirást jelentene (TSA XX: *itu gā-udu-ūr* = »mois
de la tondaison des moutons«). Ez az értelmezés magában
véve nem lehetetlen; itt azonban nyilvánvalóan valami épü-
letről van szó, a hol a juhokat kopasztották. — 12 *al-mu-na-dū*
igealak töve nézetem szerint *al-dū* a hol *al* nem közönséges
igei előrag (így Langdon, SG 192 §) hanem az összetett ige
előtagja. V. ö. Witzel, Verbalpräformative, 105 köv. II.;
Brummer, Die sumerischen Verbal-Afformative, Leipzig,
1905 24. l.

[C] kun-bi	[B] farkát
ab-šag-ga	a tenger belsejével
15 mu-na-ni-lal	kötötte össze;
III o. bad gir-su ^{ki}	Girszu falát
mu-na-dū	III o. felépítette.

II. A visszaélések.

ud ul-lí-a-ta	Ősrégi idők óta,
numun è-a-ta	az (emberi) magzat ere- dése óta,
5 ud-bi-a	abban az időben
galu má-láh-ge	5 a tengerészek embere
má e-tub	hajók mellett időzött,
anše ú-du-li	szamarak mellett pásztor
e-tub	időzött,

AB] — 12 után A-ban betoldás jelei konstatalhatók. A megma-
radt jelek után ítélve a mondat BC-ben hiányzik. — III 5 A ud-ba. —
6 A má-láh-da-ge. — 7 A má e-tub-ba-a. — 9 A om. 11 A má-tub-ba-a

13. *kun-bi* aligha jelent medenczét (Th—D.), hanem a
kun ideogramm rendes jelentésének megfelelően farkot, a
csatorna végét, a mint azt Witzel (Präf. 10. l.) helyesen
kimutatta. *kun* medenczét jelent Gudeánál CA 23₅ 28₁₉, 21.
(V. ö. Weissbach, Babylonische Miscellen IV, 2, IV, 4; 7. 10. l.)

14. Th-D.: a tenger belsejéhez tette hasonlóvá. E fordít-
ás csak részben helyes, a mennyiben a *lal* ige *kamā* = kötni,
vakāsu = kötözni, *šamādu* = befogni jelentéseit tekintve csak
arról lehet szó, hogy Urukagina a csatornát egészen a ten-
gerig kiépítette. (V. ö. Ur-engur agyagszegfel. I 14 s., mely
szerint a Holdisten csatornáját a tenger vizével kötötte össze,
és Nouvelles fouilles de Tello, 213 l o.) Megjegyzendő, hogy
Lagas régente alig néhány kilométernyire feküdt a Perzsa
Öböl partjától és így a felirat illetén való értelmezése nehézség
tárgyát nem képezheti. Nyelvtani szempontból *ab-šag* a tenger
szíve, belseje minden esetre feltűnő, mert a sumírben a birtokos-
jelző rendszerint a birtok után áll (v. ö. *šag-ab-dim* Gudea
CA 8₂₁; CB 10₁₉) azonban tény, hogy épen a *šag* szó *an* (ég)
főnével kapcsolatban a birtokosjelzőt követi; így pl. Gudea
CB 1; és Brünnow-nál a 7987 sz. a. felhozott példákban.

III 3. *ud ul-lí-a-ta* szóról szóra: azon napok óta; átvitt
értelemben: régóta. L. Langdon SG 164 §.

4. V. ö. SAK 46. l. g j. és Gudea CB 13₄.

10	udu ú-du-li	[B]	birkák mellett juhász
[C]	e-tub	10	időzött,
	ú-sar ú-K _{sar} A		a rétek, a zöltséges föl-
			dek mellett
	essad-du		az adószedő
	e-tub		időzött;
15	šutug-gi-ne		a pašišu-papok
	še-gub-ba	15	a felhalmozott gabonát
	zúk-ki-a		a mezőn

AB] — 16 A še-gub-ba šutug-gi-ne [] (a IV. o. vége hiányzik.) —

6. Nem egyszerű hajósokról, hanem a pateszik által a hajósok bevételeinek ellenőrzésére kiküldött közegekről van szó. V. ö. Genouillac TSA XXIX. I. A -ge birtokragnak látszik. A Conus olvasása némileg eltér; ott a -ge ge rag a galu szóra aligha vonatkozik.

7. ku valószínűleg tub (Langdon); V. ö. Cun. Texts XV, 23 a 16 és Uruk. A Conusának variánsait.

10. ú-du-li (Reisner SBH 6. I.) pásztor; természetesen mint a pateszik ellenőrző közege.

12. Az ideogrammsorozat igazi értelme ismeretlen. Ha ú-sar phonetikusán íródott, akkor lah, sar = u-sar = šittu ideogramma emlékeztet, a mely D. Prince (Materials, 355) szerint fulness of vegetation jelentéssel bírna. ú-KsarA ideogr.-csoporthoz a legelőt, rétet jelenthet (Br. 6025 řetu = 𐎶𐎶 pascua) ka = enni, sar = zöltség (Br. 4301 arqu = 𐎶𐎶 zöltség) tehát: ehető zöltség rétje = zöltséges vetemény. Genouillac (TSA XLVIII I.) szerint az egész sor egyetlen fogalmat tesz ki és valami vízi növényt jelent.

13. essad-du (id. zag, ha) Gudea CB 12, 15; szerint halászmester volna; Langdon szerint adószedő; v. ö. a šu, ha ideogrammot Hammurapi kódexében, a hol ez az eredetileg halászt jelentő ideogramma a katona fogalmának kifejezésére szolgál.

15. šutug-gi-ne írva uš, me; Genouillac szerint (TSA LVIII I.) uš = nabû kijelenteni és me = lertu oraculum; v. ö. 𐎶𐎶 V. ö. SAK 47. I. I j. A szóban forgó papi osztály neve akkadul pašišu (M. 6198), a mi vagy kenőt, vagy felkentet jelenthet. V. ö. Dhorme i. m. 284. I.

16. gub = zaqâpu fölállít, felhalmoz Br. 4905. V. ö. Uruk. Pl. Ov. 16.

17. zúk = apparu, šêru, láp, mező (Br. 10303/8).

[C]	e-ág	[B]	mérték;
	sib-udu-sig-ka-ge-ne		a gyapjas birkák pász-
			torai
	20 bar ndu-lah-ka		fehér bárány helyett
IV. o.	azag-bi gar-rí-ès	IV. o.	pénzét hozták el.
	galu KU. BU		A . . . (pap),
	gala-mah		a főszolozmás,
	iskim		a jós,

18. ág = madâdu mérni: Br. 4724. A papok a letarolt gabonát megbecsülték, hogy a megfelelő illetéket kivethessék.

19. Oly juh, a mely megkopasztásra volt szánva. Babyloniában ugyanis régenté a juhokat nem nyírták, hanem, mint a libákat minálunk, kopasztották. Ezt a kissé kegyetlennek látszó eljárást a juhok némi éheztetése előzte meg és így a »gyapjas«, vagyis kopasztásra szánt juhot a többtől el kellett választani. A juhok nyírása (héberül 𐤍𐤐𐤔) csak a kaššita-korszak vége felé, 1300 táján Kr. e. jött divatba. III. urû ideogramma, a mely gyapju-nyírást jelent, eredeti értelmében a juh kopasztására vonatkozott. A latinban vellus gyapjú, vellere tépni. Még Plinius is megjegyezte: oves non ubique tondentur, durat quibusdam in locis vellendi mos (Hist. Nat. VIII, 73). V. ö. Meissner, Schafschur in Babylonien, OL, 1911. évf., 97. köv. II.

20. bar = helyett: Langdon SG 228 §. — lah = fehér Br. 7926—8.

IV. 1. azag-bi h. Th-D. ku(g)-bi-t olvas. — gar-ri-ès (nem -šû: Th-D.) a többes múlt idő -ès ragjával.

3. gala-mah, írva uš, ku-mah; az ideogr. sumír phonetikus értéke egészen a mai napig vitás. Legvalószínűbb még, hogy uš, ku = gala (M. 3456); mert az akkad kalû nyilván sumír kölesönyszó; és ha az akkadok kalû-t mondtak, a sumírban e kiejtésnek gala felel meg. Langdon (SBP VIII. I.) a kalû sumír egyenértékének a lagar szót nyilvánítja (v. ö. S^b IV, 8 és Br. 9573) hivatkozva egyes EME. SAL szövegekre, a melyekben a lagar szó hangzótávolság útján labar-nak hangzik (V. ö. Br. 992). King (ZA XXV [1911] évf. 297 köv. I.) egy sumír-akkad szójegyzék alapján a kérdéses sumír szó phonetikus egyenértéket gaggal-ban állapítja meg; azonban szövegének töredékes volta miatt a dolog kétséges.

4. ior, dub = iskim (M. 7142) = abarakku. Genouillac szerint próféta (TSA LVII I.); eredetileg papi funkcionárius, utóbb polgári hivatalnok és mint ilyen az assyr királyok udvartartásában jelentékeny szerepet játszott. V. ö. Klauber, Assyrisches Beamtentum, Leipzig, 1910, 80. köv. II.

5 galu KgarAŠ	5 a szeszfőző,
[C] siġ-siġ-ne	[B] az írástudók
bar sil gaba-ka-ka	nőstény bárány helyett
azag-bi gar-rí-ēš	pénzét hozták meg.
gud dingir-rí-ne-ge	Az istenek szarvasmarhái
10 ki-sum-ma	10 hagymás földjét
pa-te-si-ka	a pateszinak
ni-urū	öntözték;
gan šag-ga	jó földjei
dingir-rí-ne-ka	az isteneknek
15 ki-sum-ma	15 hagymásföldek,
ki ukuš	uborkaföldek

AB] — IV. 2 — 8 A akár szolozsmás volt, akár szeszfőző, akár jó, akár írástudó, nőstény bárány helyett pénzzel fizetett. Lagas gyermekei [] gala-he galu KAS X GAR (?) -he iskim-he siġ-he bar sil gaba-ka-ka azag-a ga-ga-a dumu šir [LA. BURKI].

5. KAS = šikaru, a héberben שִׁכָּרִי szesz; gar = csinálni. A két ideogramm kombinációja minden valószínűség szerint szeszfőzőt jelent (V. ö. Pl. Ov. 5₂—4 és l. Genouillac TSA LI. 1.)

6. PA. PA (ejtsd siġ-siġ?) akkadul aklu, írástudó.

7. sil = buhādu bárány; gaba = pitū nyitott (V. ö. Langdon SG 228 s. v. MAŠ és Allotte de la Fuiye, Documents Présargoniques, 83 I) »nőstény« jelentésben.

8. Th-D. azag-bi helyett ku(g)-bi-t olvas A kérdéses jel S^b 109 szerint ku-u = ellū; 110 szerint ugyanaz a jel fonetikus értéke azag, de ismeretlen jelentésben; Delitzsch szerint ellū, tiszta. Ugyanaz a jel jelent ezüstöt is (Br. 9891) és pedig az utána következő -ga fonetikus kiegészítő után ítélve azag kiejtésben; azag eredetileg fényeset jelentett, később rézpénzt. azag-lah = ezüst; azag-gi arany. V. ö. OL 1913 11. o.

10. sum = hagyma Br. 4435. héberül שִׁמְ. V. ö. Kuchler, Beitr. z. Kenntniss der ass.-babyl. Medizin, Leipzig, 1904. 86 l. ki-sum eszerint hagymásföld volna.

12. ki-sum-ma pa-te-si-ka ni-urū tulajdonképpen: a pateszi hagymás földjén öntözést végeztek; a -ka rag nem egyszerű birtokrag, hanem egyttal helyhatározó is. (Langdon, SG 134 §. 87. l.)

16. V. ö. S^b 46 ukuš = qiššū héberül קִישָׁשׁ uborka. V. ö. Genouillac TSA XLVIII. 1.

[C] pa-te-si-ka	[B] a pateszi részére
e-gál-lam	lőnek.
anše pir-ra	A négyes számárfogatokat,
20 gud dū-dū	20 a szép marhákat
sangu-sangu-ne	a papok
e-ne-keš-du-an	befogták;
še sangu-sangu-ne	V. o. a gabonát a papok
erim pa-te-si-ka-ge	a pateszi szolgaseregének
25 e-ba	kiosztották;
V. o. tugPI-nin-x-gí-ni-na-szövetet,
tugŪ. AŠ	5-szövetet,
tugŠU. DAH. SIG-szövetet,
tugNIG. BAR. BA	mindenféle (?) szövetet,
5 gadŪ. LAL-vásznat,
gu ^u sug-ga fonalat,
gu ^u sa-lal	10 fonalat,
SAG. U zabar	fényes -t,
urudu GAG zabar	fényes bronz fegyvereket (?),
10 ru-ur-ra zabar	fényes t

19. pir négy állatból álló fogat. Scheil, Textes élam. sém. I, 21 2. j. Genouillac TSA. XXXIX. 1.

20. dū = asāmu: S^b 100. A jelző ismétlése a többes szám kifejezésére szolgál.

22. kešda = rakāsu befogni: S^b 349.

V. 1—10 ismeretlen jelentésű ideogrammsorozat, a melyek értelmét csak éppen az előttük álló determinatívusokból sejdíthjük; tug = šubātu, Schrank szerint ing (Babylonische Sühnriten, Leipzig, 1908, 37 köv. II). Langdon szerint (SG 59) fibrous cloth and articles, made of fibrous cloth. Itt nyilván ez utóbbiról lehet csak szó. gad = kitū yászonféle; gu = qū héberül קָ, fonál, kötél. gu sug-ga talán hosszú kötél; gu sa-lal esetleg a háló fonásához való kötelet jelent, mert sa = šētu (S^c 142) háló; lal = kötözni. zabar írva UD. KA. BAR = ellu, ihhu, fényes: Br. 7811 köv. — urudu = bronz; urudu GAG v. ö. Gudea B szoborf. 5 39. 43.; jelentése bizonytalan. S^a III 31 szerint a jel egyik jelentése kak illetve gak; tudvalevő

[C] su ūg-ga	[B] párduczbőrt,
à ŠIR. BUR. GI ^{hu}	15 hollószárnyat,
udu mul	tarka birkát,
BIL. GI. ŠE. TÚG t,
15 maš bar-túg	szőrös kecskét
sangu-sangu-ne	a papok
il-šú	20 adó gyanánt
ni-il-an	beszolgáltatnak.
sangu nig-ge	A kincstár papja
20 sar ama ukú	a szegény anyjának kert-
	jében

dolog azonban, hogy *kakku* akkadul fegyvert jelent; Gudeánál ez a jelentés tényleg beválik; *šar-gaz urudu* 𒌦𒀭 *igi inim mu-na-dū* = a *šargaz*-t a hétszemű bronzfegyvert építette (megcsinálta). Mellékesen megjegyezve a *šar-gaz* symbolikus jelvény volt, a mint azt Nazi-maruttaš határkövének ábráiból tudjuk.

11. *su* = *mašku* bőr; *ūg* (? *pirig*), itt *ud* jellel írva, orosz-lánt vagy párduczt jelent. *ud* = *ug* vagy *pirig* M. 8785 és Gudea CA 8₁ szerint nap, nappal jelentésben; viszont *pirig* ugyancsak *ug* (igy Th-D. Gudea CA 2₁₀ 4₁₅ 15₁₆) vagy *pirig* phonetikus értékkel (M. 6921) orosz-lánt vagy párduczt (*mimru*, *nēsu* (M. 6921 Br. 9188) jelent.

12. *à* (w) = *kappu* 𒌦𒀭 szárny (Br. 6552). *ŠIR. BUR. GI^{hu}* = *aribu*, 𒌦𒀭 holló: Br. 1660; King, ZA 1911. évf. 298. köv. 1. *ŠIR. BUR. GI^{hu}* talán »nádi holló«.

13. *mul* = csillag, fényes; v. ö. GCA 1₈ *nam-mul* fény. E helyen talán tarka, pettyes juhokról van szó. V. ö. 𒌦𒀭 Gen. 30₂₂.

15. Valami hosszúszerű kecskefajról van szó. L. Genouillac TSA XL 11. N. b. A juh bundája *šig* gyapjú; a kecskéjé *túg* szőr. (Langdon SG 59. l.)

17. *il* felemelés ajándék; Genouillac szerint (TSA XXXVII. l.) »tribut sacerdotale«. V. ö. a héberben שׁוֹבַל emelni és ebből képezve שׁוֹבַלִּים ajándék. Gen. 43₂₄.

19. *nig* kincstár. Gudea CA 6₁₆ 7₁₃, a hol *é-nig-ga* az a kincsesház, a honnan Gudea Ningirsu templomának építéséhez fát szedett elő. *sangu-nig-ge* tehát a »kincstár papja«, a pateszi vagyonának papi kezelője. V. ö. Gudea CB 17₁₅.

20. *ukú* (LAL. DU. DU) S^b 147 szerint = *labnu*, lapos. *us* = *uku* (S^b 246) = nép. Th-D szerint: szegény; lehet

[C] giš-na ba-ni-rig-rig	VI o. a fákat megdézsmálta,
gi-lam	[B] a gerezdeket
e-ta-keš-du	elszedte.
GADigLU ki-mah-šú gub	Halott ember sírba té-
	tetvén
25 kas-ni VII dug	5 itala gyanánt 7 korsót,

azonban, hogy a kifejezés a *nép anyjának kertjé*-vel fordítandó. Ez azonban mellékes; feltűnő, hogy e hely az anyáról úgy beszél, mint a család fejről. (Matriarchatus?)

21. *rig* = *šalālu* rabolni Br. 2576.

22. V. ö. Gudea E szoborf. 5₁₃ 7₁ = G szoborf. 4₇ 5₂₁ és l. Genouillac TSA LVIII. l.

23. *ō* (*e*) onnan (*ta*) elszedte (*kešdu*).

24. Az ideogram helyes olvasása még most sem bizonyos. A »halott« kifejezésére két jel szolgál: *BE* és *SABeR*; mind a kettőnek phonetikus értéke *-g*-vel végződött (Br. 4390 M. 2911); talán *dug* volt, a hogy Langdon megállapítja. A kifejezés maga a latin abl. absolutusra emlékeztet: *cadavere in sepulchro posito*. — A régi Babylonia halotti szer-tartásairól l. Fr. Delitzsch, Das Land ohne Heimkehr, Stutt-gart, 1911, 10. köv. II.

25. A következőkben azokról az illetékekről van szó, a melyeket a holttest elhantolása alkalmával kellett a hozzá-tartozóknak a papok javára leróni. *kas* = szesz. A sumírek *szesze* kétféle volt: a *kas-kal* pálmaborból és arakból készült vegyülék volt és ennek egy másik fajtája a *kas-gig* a »fekete szesz«. Genouillac TSA LI. l. — A *dug* »korsó« 30 *qa*-t tett ki; 1 *qa* = 0'404 liter egy *dug* tehát 12'12 liter. Így volt ez a későbbi időben. Régente azonban a *dug* csak 20 *qa*, tehát csak 8'08 liter volt; és ettől a régi »korsótól« ismét meg kell különböztetnünk a »kis korsót« (*dug-tur*), a mely 5 *qa*-t, tehát 2'02 litert tett ki. Rövidség kedvéért ideiktatjuk a szövegünk-ben előforduló főbb ürmértékeket:

1 *qa* = 0'404 l. »itce«.

5 » = 1 *dug-tur* »kis korsó« = 2'02 liter.

20 » = 1 (régi) *dug* »korsó« 8'08 liter.

30 » = 1 (új) *dug* »korsó« 12'12 liter.

30 » = 1 *sá-dug* »amphora« 12'12 liter.

300 » = 1 *gur* »mérő« 121'2 liter.

V. ö. Th-D. L'u, le qa et la mine, leur mesure et leur rapport, Journal Asiatique, 1909. évf. 101. köv. II. Genouillac TSA LXVIII. l. (N. b. G. szerint 1 *gur* Urukagina korában csak 240 *qa*-t tett volna ki; TSA i. h.)

[C] gar-ni 60×VII-nam 2/3 še HA.ZID I tūg I maš-sag-ga	B] kenyere gyanánt 420-at, 2/3 gur . . . gabonát, 1 ruhát, 1 kövér gödölyét,
VI o. I siš nad uh-nini-e ba-tūm	10 1 ágyat az uhnini-pap vett a maga részére;
1/5 še galu dim-ma-ge	1/5 gur gabonát a siratók embere
5 ba-tūm gi ^d en-ki-ka-ka GA ^{als} LU ū-gub	vett a maga részére. 15 Enki isten nádjára halott ha tétetett,

26. Természetesen vékony, palaesintavastagságú keleti kenyerekre kell gondolnunk (خبز عربي) nem cipószerű tömegekre (خبز فرنجي).

28. Odaértendő *gur*, t. i. $300 \cdot \frac{2}{3} = 120$ *qa.* — HA. ZID jelentése ismeretlen; *ha* = hal, *zid* = liszt.

29. *maš* = gödölye; *sag* Br. 3514 szerint *kaptu* = nehéz, tehát hízott gödölye. VI. 12 *uh* (a jelet l. Th-D.-nél, Rec. 308. sz.) így Genouillac; *uh-nini* temetéseknel fungáló pap volt. Egyebet nem tudni felőle.

4. *dim* = *sisitu* kiabálás; sirámkodás (Br. 6728). Genouillac szerint *galu dim-ma-ge* »crieur« (TSA LIX); e magyarázat azonban nem egészen pontos; a -*ge* genitívus végzet tanúsága szerint a *dim* szó birtokos jelzőnek látszik.

6. *gi* = nád. *Enki* = Ea, a viz, a tenger ura »Enki nádja« a vízben, Ea birodalmában termő nád. *Gilgames* is azt hazudja földjeinek, hogy a szárazföldet, En-lil isten birodalmát el szándékozik hagyni és az óceán hátán, Ea istennel fog ezután lakni. (*Gilgames*-eposz XI. tábla, 41. köv. sor.) Nyilvánvaló már most, hogy Urukagina kúp-feliratai a temetkezésnek két módját tételezik fel. Az egyik az volt, a mikor a halott a sirba (*ki-mah-šji*) tétetett. A kifejezés értelme kétség tárgyát nem képezheti. Am a másik temetkezési mód helyes értelmezése jóval komplikáltabb probléma. »Enki nádjára tenni« Genouillac szerint annyi, mint nádból készített máglyán a halottat elhamvasztani (TSA LIX l.). Szokásban volt-e a sumíreknel a halottégetés, egészen a mai napig vitás kérdés. Annyi tény,

[C] kas-ni VII dug gar-ni 60×VII-nam	[B] itala gyanánt 7 korsót, kenyere gyanánt 420-at
---	---

hogy az a német tudományos küldöttség, mely R. Koldewey vezetése alatt Surghul és Hiba romjait feltárta, a *tell* (romhalmaz) talaja alatt hatalmas nekropolisra bukkant. A rommá vált házak alól temérdek, félig elszenesedett hulla került elő. Koldewey (ZA II 406. köv. ll.) mármost a leletből azt a következtetést vonta le, hogy a régi sumírek helyenkint a halottakat elégették, még pedig úgy, hogy a hullát nádból készült és szurokkal leöntött máglyára fektetve félig-meddig elszenesítették. A tűz hatásának kitett hulla ilyenkor vagy szabadon állott volna, vagy pedig agyagládába téve pörköldött. A tulajdonképeni temetés csak azután következett; a félig elszenesedett holttestet sirba tették és különböző tárgyakat helyeztek melléje; a férfiakat fegyvereik, a nőket csecsebecsék, a gyermekeket játékszereik kísérték utolsó útjukra. A temetést áldozati lakoma követte, a melynek anyagát a hely színén talált datolyamagvak, ökör-, ürü-, hal- és madárcsontok árulják el. Az orientalisták egy része Koldewey nézetéhez hajlik még most is; így Maspéro (Histoire, I 687), Vincent (Canaan d'après l'exploration récente, Paris, 1907, 263. köv. l.) és Zehn-pfund (Babylonien in seinen wichtigsten Ruinenstätten, Leipzig, 1910, 43. köv. l.) Ezzel szemben A. Jeremias (Hölle und Paradies bei den Babyloniern [AO. I 3. f.] Leipzig, 1901, 10. és 13. l.) kereken tagadása vette, hogy az incineratio Babylonianában valaha divatozott volna. E. Meyer szerint (Gesch. d. Altertums³, I b 414. köv. l.) Surghul és Hiba nem nekropolisok, hanem élők városai voltak, a kik azonban halottaikat lakásaikba temették. A két várost irtózatoss tűzvész látogatta meg és így a házakba temetett holttestek félig-meddig elszenesedtek. Ugyanígy vélekedik King is (History of Sumer and Akkad 21. l.) és Koldewey incineratiós elméletét kereken elveti.

Annyi bizonyos, hogy a halottaknak lakóházakban való eltemetése a régi Mezopotámiában erősen el volt terjedve. Ilyen sírokat nemcsak a két említett »tűz-nekropolisban«, hanem Fára és Aššur városában is találtak. (V. ö. Delitzsch, Das Land ohne Heimkehr, 13. köv. l.) A fára-i sírok tanúsága szerint a holttestek eltemetésének egyik módja az volt, hogy a hullát hajlott helyzetben, tojásdad alakú, égetett, de mázolatlan agyagkoporsókba gyömöszölték, jobb kezébe ivópoharat, melléje fegyvereket és más holmikat téve. Így temetkeztek valószínűleg a gazdagok. A szegényebbek agyagkoporsók helyett gyékénytakaróba csavarták halottaikat és földbe ástott sirba fektették. L. King, History 26. köv. l.

[C] 10 $\frac{2}{5}$ še	[B] $\frac{2}{5}$ gur gabonát,
I tūg	20 1 ruhát,
I $giš$ nad	1 ágyat,
I $giš$ dūr-gar	1 széket
uh-nini-e	az uh-nini-pap
15 ba-tūm	vett a maga részére;
$\frac{1}{5}$ še	25 $\frac{1}{5}$ gur gabonát
galu dim-ma-ge	a siratók embere
ba-tūm	vett a maga részére.
giš-kin-ti	A mesteremberek
20 nig-šu-il-la	különböző adományokat
ni-tug-an	VII o. kaptak;
kal-min-me	a kézművesek
šuk ^{aug} RID (?) a-zar-la	a halotti áldozatot s a tisztulás vizét (?)

Látni való, hogy Urukagina felirata a kérdést el nem dönti. Mert az, hogy a halottat Enki nádjára fektették, ép úgy vonakozhatik az incinerációra, mint a hulláknak gyékénybe való csavarására. Ha azonban tekintetbe vesszük, hogy az incineratio mindenkor jóval költségesebb volt az inhumatióknál és hogy a jelen esetben az örökösökre kivetett illetékek a conus-feliratok szövegében jelzett mindkét temetkezési módnál még különböztek egymástól, nem valószínű, hogy a feliratban jelzett második temetkezési mód alatt halottégetést kellene értenünk.

19. *giš-kin-ti* mesterember. V. ö. M. 4033; Genouillac. TSA XXIII. 1.

20. *nig* = quidquid; *šu-il* kézzel emelni, adomány vagy ilyesmi.

21. Az *-an* utórag Urukaginánál mintha a mult idő többesének jelzésére szolgálna. V. ö. különösen Pl. Ov. 3²².

22. *kal-min-me* napszámos: Genouillac TSA, XXIII. 1.

23. *šuk* ^{aug} RID homályos és bizonytalan jelentéssel bíró ideogrammesoport. *šuk* = *kusāpu*, *kurummatu* eledel, étel; ^{aug} determinativum edényt jelentő nevek előtt, amiből az következik, hogy a rákövetkező ideogramm valami edényt jelent. Sajnos azonban a szóban forgó jel (l. Thureau-Dangin Rec. 78. sz.) azonosítása bajos dolog. Szerintem RID (E-III), a mi többek között annyit is jelent, mint dagasztani (*lāšu*, héberül שָׁח; KÖCHLER, Beitr. z. ass.-bab. Medizin, Leipzig, 1904, 104. l.) *gar-rid* pedig kalácsot, talán dagasztott kenyeret jelent (Zam-

[C] ni-tug-an

[B] kapták.

MERN, Beitr. z. Kenntniss d. babyl. Religion, Leipzig, 1900 Nr. 66, 182. l.) Ezek után valószínű, hogy a kérdéses ideogrammesoport valami kenyérfélét jelent, a mely a halottak temetésével valamiképp összefüggött. *a-zar-la* értelme szintén bizonytalan. *a viz. zar* jelentését illetőleg v. ö. *Ur-bau* szoborfeliratának II. o. 7. köv. sorait: *Ur-bau e-ninnū* templomának építése előtt a talajt leásta s aztán *sahar-bi za-dim mu-zar-zar azag-dim izi-ni-lal* porát (drága) kövekként megtisztogatta, ezüstként selejtezte; Gudeánál azonban két ízben (A hengerf. XIII 12 E szoborf. II 22) a következő párhuzamos helyet olvassuk: *uru mu-azag izi im-ma-ta-lal* a várost megszentelte, tűzzel megtisztogatta, úgy látszik tehát: *zar* = *azag* megszentelni, tisztítani; *lal* salaktól megtisztítani *šarāpu* E szerint az elhamvasztásnál segédkező munkások valami kalácsfélét és vizet kaptak inni. Ebben magában véve semmi rossz sincs és így első tekintetre érthetetlen, miért kifogásolja a király e szokást. A »tojásdad lemez« feliratának II. o. 4. köv. sorából azonban nem nehéz megérteni a király kifogásainak igazi okát. *šub lugal-je šuk ^{aug} RID en-na-ag a nag-nag mu-na-sum-mu ne a nag-nag nu-ba-sum-mu.* »(Ha) a király jobbágya teknőből való falatot készített, vizet áldozni nem engedtek neki, vizet áldozni hatalmat nem adtak neki.« *nag* ugyan leginkább azt teszi: *šatū* inni és így nem vehetjük rossz néven, hogy Thureau-Dangin e helyet így fordította: »Der Untertan des Königs während er . . . machte, wurde ihm Trinkwasser nicht gegeben, die Möglichkeit Wasser zu trinken, wahr ihm nicht gegeben«. Nyilvánvaló azonban, hogy ez a fordítás nem lehet helyes. Mert itt egy általánosan elterjedt rossz szokásról van szó; de mi célja lett volna a »király jobbágja szomjaztatásának?« Tudjuk azonban, hogy *a-nag* sumirül = *ramāku*, libatiót bemutatni; *ki-a-nag* pedig oltár, az italáldozat helye (l. Genouillac TSA LXVI. 1.) *a-nag* tehát a legnagyobb valószínűség szerint = libare, italáldozatot bemutatni. De ha ez az értelmezés helyes, *šuk ^{aug} RID* nem lesz más, mint az az étel, a melyet a halott sirjához tettek, s a király feliratában helytelenített eljárás abban állt, hogy a halott szellemének járó ételt és italt a munkások vették el; ha pedig valaki elhunyt hozzátartozója szellemét italáldozattal akarta felüdíteni, a libatio elvégzésében megakadályozták. Babyloniában ugyanis nem csak az isteneknek szoktak áldozni (kenyeret és vizet: *Lugalzaggiszi nippuri vázafel. 3¹⁻¹¹*; mézet, vaját, bort stb.), hanem a halottak szellemének (*edinnu*) is. Ez az áldozat rendszerint kenyérből és vízből állott. V. ö. Dhorme, La religion assyro-babylonienne, 38. köv. II

25 é pa-te-si-ka	5 A pateszi háza
[C] gan pa-te-si-ka-ge	[B] a pateszi földjét,
é é-sal	a hárem háza
gan é-sal-ge	a hárem földjét
é nam-dumu	a herczegség háza,
30 gan nam-dumu-ge	10 a herczegség földjét,
ZAG-ni-uš-uš-an	kerítette hatalmába.
ki-sur-ra	Területén
^d nin-gir-su-ka-ta	Ningirszu istennek
a-ab-šu	a tengerig
35 MAŠKIM. DI	15 ellenőrök

25. *é-pa-te-si-ka*: a *-ka* nem lehet genitivus-végzet, a mint azt a vele párhuzamos *é-sal* és *nam-dumu* szók mutatják, a melyeknél a genitivust jelző ragnak semmi nyoma sincs. Ha t. i. *-ka* genitivus volna, határozói mellékértelemmel birna, de akkor a mondatnak nem volna alanya. A *-ka* végzet, mint olykor a *-ge* (Langdon SG 140. §, Galgóczy ZA 1911. évf. 94. l.) az alanyesetet jelző phonetikus kiegészítőnek látszik, a mennyiben a *pa-te-si* szó utolsó szótagja *sig*-ből kopott le és ez esetben a *-ka* a máskülönben néma k/g kiejtését jelzi. V. ö. Pl. Ov. 3₂₋₅: *pa-te-si-ge sukkal-li abkal-li nu-ba-tum* = a pateszi (nomin.), a nagyvezér, az olajjós nem vesznek. Nyilvánvaló, hogy e szövegben a *-ge* rag alanyesetnek felel meg, úgy mint itt a *-ka*; a két rag használatának okát adni azonban nem tudom.

27. *é-sal* = hárem. V. ö. Cun. Texts XV, 24 obv. 12 rev. 30, Langdon, SBP 2. 8. ll., a ki a kifejezést majd *court*, majd *chamber* szóval fordítja.

29. *nam-dumu* = a fiatalság, a pateszi fiai.

31. Értelme kétes. Witzel szerint (Präf. 10. l.): »sie standen aneinander«, vagyis »hatten die gleiche Verwaltung«. Az igaz, hogy *uš* = *emēdu* állni; csak hogy e mondatban *gan pa-te-si-ka-ge*, *gan é-sal-ge* és *gan nam-dumu-ge* minden valószínűség szerint tárgyesetben állanak (ha határozók volnának, *ge* helyett *-ka-t* várnánk!), már pedig *uš* bennható ige. Nézetem szerint a mondat összevont; *ZAG* (*ne?*) = *emūgu* hatalom (Br. 6373 M. 4601), *uš* állani, *uš-uš* = állítani, *ZAG-uš-uš* hatalmába állítani, olyképen, hogy *ZAG* az összetett ige határozói elemének volna tekinthető. Ez az értelmezés az összefüggésnek és a C conus párhuzamos helyének (S₁₆₋₂₈) tökéletesen megfelel.

[C] e-gál-lam	[B] voltak.
šub lugal-ge	A király jobbágya
VII. o. sag-gan-ga-na-ka	lankás szántóföldön
pu-ni ni-dū	kutját megépítette:
igi-nu-du	20 a felügyelő
ba-tub	oda telepedett;
5 a muš-du	az egészséges vízhez,
gan-ga gál-la-a	mely a szántóföldön volt,
igi-nu-dū	a felügyelő
ba-tub	25 odatelepedett.
PI. LUL. DA	Rabszolgaság
10 ud-bi-ta	abban az időben
e-me-an	járta.

AB] — VII, 11. B e-me-a.

35. *maškim* (PA + ARAGUB-GUNŪ) = *rābišu* (= 𐎠𐎼𐎫) Gen. 4; (?) lesekedő; a babyloniai ráolvasásokban egy gonosz démon neve, a tell-el-amarnai szövegekben »helytartó«, egy kananita glossa értelmében *zu-ki-ni* (𐎠𐎫𐎼𐎠; v. ö. Knudtzon 256. sz. 9. s.; Bühl, Die Sprache der Amarnabriefe, Leipzig, 1909, 8. l.) A *rābišu* szót Eerdmans (Alttestamentliche Studien, Giessen, II. 1908, 65. l.) a 𐎠𐎫𐎼𐎠 = futni tőből származtatja — szerintünk minden alap nélkül. A *or* phonetikus kiegészítőnek látszik; de akkor az ideogramm phonetikus értéke aligha *maškim*, bár jelentése az összefüggést nézve jól megállja helyét.

37. *šub* jobbágy, közember vagy ilyenféle. V. ö. Genouillac TSA. XXXI. l.

VII. 1. Oly szántóföld, a mely nem a sikságon, hanem kis emelkedésen terült el és mivel az országot öntöző folyók árja nem érte, mesterséges öntözésre szorult. (*šis apin* = 𐎠𐎫𐎼𐎠 öntözőkerék). V. ö. SAK 50. l. a j; Genouillac TSA XLVI. l.

3. *igi-nu-dū* árkok, kutak és töltések építésére, valamint karbantartására felügyelő közeg. (Genouillac TSA XXIV. l.)

4. Poebel (Das Verbum im Sumerischen ZA XXI. évf. 235. l.) és Witzel, Präf. 66. l. szerint *pu ni-ni-dū* volna olvasandó, a mely igealaknak P. szerint szenvedő, W. szerint cselekvő jelentése volna.

5. *a-muš* = egészséges, élő víz; v. ö. Gudea CA 37. 46: *-du* = *-da* (nál, nél, val, vel) a megelőző *muš*-hoz illeszkedő alakban.

9. PI. LUL. DA Gudea E. szoborl. 25 Bau istennő tiszteletét, szolgálatát jelenti.

III. Urukagina reformjai.

[C] ud ^d nin-gir-su	[B] Midőn Ningirsu isten,
ur-sag ^d en-lil-là-ge	30 Enlil isten vitéze
urn-ka-gi-na-ra	VIII. o. Urukaginának
15 nam-lugal	királyságát
ŠIR.LA.BUR ^{ki}	Lagas-nak
e-na-sum-ma-a	adományozta,
šag galu 3600×10-ta	5 36000 ember közé
šu-ni e-ma-ta-tub-ba-a	hatalmát helyezte:
20 nam-tar-ra	az előidők
ud-bi-ta	sorsát
e-šu-gar	megváltoztatta.
inim lugal-ni	10 Szava királyának,
^d nin-gir-su-ge	Ningirsu isten
25 e-na-dug-ga	a helyett hozzá intézett,

17. *e-na-sum-ma-a* az *ud* szóval bevezetett alárendelt mondat állítmánya, azért végződik hosszú *a*-val; ugyanúgy a 19. sorban *e-ma-ta-tub-ba-a*. 20–22. Thureau-Dangin fordításában a mondat alanya Urukagina volna: »hat er die Bestimmungen von ehemals (her)gestellt und das Wort, das sein König, Ningirsu ausgesprochen hatte, liess er im (im Lande) wohnen«. Ez a fordítás azonban aligha helyes. Mert hiszen 3. értelmében Urukagina előtt ősrégi idők óta divatoztak azok a visszaélések, a melyek beszüntetéséről e helyen esik szó; tehát *e-šu-gar* semmi esetre sem jelentheti a régi állapotok helyreállítását. Azonfelül a mondat tárgya *nam-tar* sors, végzet, a melyet megváltoztatni emberi törvényhozónak nem áll hatalmában. Urukagina csakis emberi törvényhozó rendeleteit másíthatná meg, azoknak a rendes neve azonban *dug, di-kud* (Gudea CB 8 42–43) vagy *di* (Ur-engur agyagtáblaf. 1.15). *e-šu-gar* alanya tehát csak *Ningirsu* lehet s az ige maga semmi esetre sem jelentheti azt, hogy »helyreállította« (= *gi* v. ö. Pur-sin téglafel. 5; Sin-idinnam agyagf. I. 11). Witzelnek alighanem igaza van, a mikor e helyet így fordítja: »die früheren Bestimmungen hat er abgeschafft« (Präf. 58). E kifejezés teljesen azonos értelemben előfordul alább 12.11.

25. *e-na-dug-ga* vonatkozó értelemmel; alany: *nin-gir-su-ge*; a *-ge* nem a birtokosjelző ragja, hanem, mint sok más helyen, itt is határozott névutó. V. ö. feljebb 6.25-höz.

[C] ba-tub	[B] érvényre emelkedett.
má-ta	A hajókról
galu má-láh	15 a hajós-embereket
e-ta-šub	eltávolította.
30 anše-ta	A szamarak mellől,
udu-ta	a birkák mellől
ú-du-bi	a juhászokat
e-ta-šub	20 eltávolította,
ù-sar ú-K _{sar} A-ta	a rétek s a zöldséges
	kertek mellől
35 essad	az adófizetőket
VIII. o. e-ta-šub	eltávolította.
še gub-ba	Felhalmozott gabonájá-
	tól
šutug-gi-ne-ta	25 a pašišu-papoknak
dug-gār	a magtárfelvigyázót
5 e-ta-šub	eltávolította.
bar udu-lah-ka	Fehér birka helyett,
bar sil-gaba-ka-ka	nőstény bárány helyett
azag-a gā-gā-da	30 pénzzel fizetni —

VIII 17–20 A (D j. töredékének 3. oszlopa) a pateszi földjén, a pateszi vagyondában, a mennyi volt, Ningirsu isten lett királylya. A hárem [] [gan pa-te]-si-ge nig pa-te-si-ge en-na tug-a^d nin-gir-su lugal-bi é é-sal []

26. *ba-tub*, amint 7.4–8 is tanusítja, bennható, vagy mondjuk helyesebben mediális jelentéssel bírt: Ningirsu szava Lagašba mintegy »betelepedett«. Az istenek »szava« (*enem*) ugyanis, mint később a *lógoz* a plátói bölcséletben, már régi sumir hymnuszokban hypostatizálva szerepel, mint azok láthatatlan, pusztító szelleme. Így pl. Ištar(?) istennő (IV R 53 I 46) *im-mal gū-de-de* »az ordító zivatar« kezdetű liturgikus énekében és ugyanúgy az Enlil tiszteletére szerzett *ud-dam ki-ám-uš* »változatlan szellem« című sorozatban. V. ö. Langdon SBP 16 köv. II.) Valószínű tehát, hogy a *ba-tub* »oda-telepedett« ige szó szerinti veendő.

28. Köv. v. ö. 3. köv. ss.

VIII, 4. *dug-gār* = magtárfelügyelő: Genouillac TSA XXV. 1.

5. köv. v. ö. 3.15–19.

8. *gā-gā-da* infinitívus célhatározó *-da* raggal. V. ö. Langdon SG. 97. §. A mondat értelme az, hogy az adó fejében

[C]	maškim-bi	[B]	annak ellenőreit
10	e-ta-šub.	IX. o.	eltávolította.
	il sangu-sangu-ne		Annak az adónak, melyet a papok a palotába beszállítottak,
	é-gal-šú		a palotába
	mu-il-a		beszállítottak,
	maškim-bi	5	ellenőreit
15	e-ta-šub		eltávolította.
	é pa-te-si-ka		A pateszi házát <i>illetőleg</i>
	gan pa-te-si-ka-ka		a pateszi földjén
	^d nin-gir-su		Ningirszu istent
	lugal-ba ni-gub	10	királya gyanánt behelyezte.
20	é é-sal		A hárem házát <i>illetőleg</i>
	gan é-sal-ka		a hárem földén
	^d ba-ú		Bau istennőt
	nin-ba ni-gub	15	urnője gyanánt behelyezte;
	é nam-dumu		a hercegség házát <i>illetőleg</i>
25	gan nam-dumu-ka		a hercegség földén
	^d dun-šag-ga-na		Dunšaggana istent
	lugal-ba ni-gub	20	ura gyanánt behelyezte.

fizetendő juhok és bárányok váltságdíjának ellenőrzését beszüntette és az egész ügyet a *pa-te-si*, vagyis az ország főpapja magánügyének minősítette.

10—14. V. ö. 5¹⁻¹⁶.

16. köv. ss. A régi babyloniai felfogás szerint a földi hierarchia az éginek képmása és így a pateszi háztartása Ningirszu égi udvarának képe, földi lenyomata; ennél fogva a pateszi birtokainak valódi ura Ningirszu; Bau istennő, Ningirszu felesége a pateszi nejeének birtokai fölött uralkodik, fiainak földjei pedig voltaképen Dunsaggana istené, Ningirszu és Bau fiáé. A sumirek felfogása isteneikről erősen anthropomorph jellegű volt. Minden istennek megvolt a maga háztartása, feleséggel, gyermekekkel, hivatalnokokkal és egy légió szolgával. V. ö. Michatz, *Die Götterliste der Serie An*^{11a} A-nu-um, Bresslau, 1909; P. Schollmeyer O. F. M., *Sumerisch-babylonische Hymnen und Gebete an Šamaš*, Paderborn, 1912, 7. köv. II.

[C]	ki-sur-ra	[B]	Területén
	^d nin-gir-su-ka-ta		Ningirszu istennek
30	a-ab-šú		egészen a tengerig
	maškim galu nu-e	25	semmiféle ellenőr nem volt.
	GA ^{dig} LU ki-mah-šú		Halott ember sirba tételkor
	gub		itala gyanánt 3 korsót,
	kas-ni III dug		kenyere gyanánt 80-at,
	gar-ni LX+XX-nam		1 ágyat,
35	I nad		30 1 kövér gödölyét
	I maš-sag-gà		az <i>uh-nini</i> -pap
	uh-nini-e		vett a maga részére;
	ba-tum		^{3/30} gur gabonát a sira-
	^{3/30} še galu dim-ma-ge		tók embere
IX. o.	ba-tum		vett a maga részére.
	gi ^d en-ki-ka-ka	35	Enki isten nádjárá
	GA ^{dig} LU ū-gub	X. o.	halott ember ha tétetett,
	kas-ni IV dug		itala gyanánt 4 korsót,
5	gar-ni LX × IV-nam		kenyere gyanánt 220-at,
	^{1/5} še		^{1/5} gur gabonát
	uh-nini-e	5	az <i>uh-nini</i> -pap

AB] — (42—39 = A V. oszlop 5—18 sor) 32 A GAdigLU-dig-a. — 34 B LX + XX-an. — IX, 5 B 60 × IV-an.

28. V. ö. 6³²⁻³⁶. Megjegyzendő, hogy *ki-sur-ra*, a mely mint akkad kölcsönszó is előfordul — *kisurru*: Delitzsch HW 345 b — »terület« jelentésben, nem annyira határt (Th.-D.), mint inkább birtokot, dominiumot jelent. Reisner, SBH 49. l. 14: *ki-sur* = *berātu* és *kisurrū*. V. ö. Langdon SBP 66. l. 6. j.

38. Feltűnő, hogy a következőkben (9^{1.8.10}) mindkét kúpfelirat *ba-tum*-ot ír ellentétben a 6. oszlop párhuzamos helyeivel, ahol kivétel nélkül *ba-tum* áll. V. ö. Pl. ov. 35. E helyek összevetése alapján, úgy látszik, *tum* = *šalālu* (Br. 4898; M 3346) elrabolni, jogtalanul elvenni, míg ellenben *tum* = elvenni, erkölcsileg közönbős értelemben. Gudeánál *tum* = hozni, vinni, szállítani; *tum* = hozni (CA 125.7 16²⁰).

39. Ha egy *gur* = 300 qa (Th.-D.), akkor ^{3/30}še = 30 qa, vagyis 12 liter; ha egy *gur* = 240 qa (Genouillac), akkor ^{3/30}še csak 24 qa = 10⁴ liter. V. ö. feljebb 5²⁴⁻⁶.

[C] ba-tum 3/30 še galu-dim-ma-ge	[B] vett a maga részére. 3/30 gur gabonát a siratók embere
10 ba-tum I gar SAG.LAL.SAL I qa ir-nun nin dingir-ri ba-tum	vett a maga részére; 10 1 kenyeret I ka olajat az »isten felesége« vett a maga részére;
15 60×VII gar duru-durunna	420 kovásztalan kenyeret

AB]—IX 15—18. Cf. A 6. seqq: gar-gig a-na-ka-ni VI-an 60×VIII gar duru-durun-na gar gub-ba-an 10×IV gar-bil [KA]-gub-[ba-ni (Cf. 10a).

9. V. ö. 64.

11. Jelentése ismeretlen.

12. ir-nun olaj. (Genouillac TSA XLIX. 1.)

13. nin-dingir-ri, akkadul *éntum* papnő, a kinek a C. Hammurapi értelmében (II. r. 36, V. r. 26), mint Rómában a Veszta-szüzeknek, clausurában kellett élnie és tiszta életet folytatnia. A későbbi hagyomány szerint Sargon, az első bábéli világbirodalom megalapítójának anyja is ilyen papnő volt (*e-ni-tum*), a ki titokban szült gyermekét aszfalttal kikent kosárban tette ki. King, *Chronicles Concerning Early Babylonian Kings*, London, 1907, II, 89.

15. Nehéz és bonyolult kérdés, vajjon az alább elősorolt tételek, a temetés után járó illetékek folytatását képezik-e vagy sem. Urukagina azzal dicsekszik, hogy alattvalói terhein könnyített. Tény, hogy ha az előző sorokban elősorolt tételeket a 6. oszlopban jelzett régi taksákkal összehasonlítjuk, Urukagina intézkedései jelentékeny illetékleszállítást tartalmaznak. Ha azonban az alábbi tételek a »redukált« temetési illetékek egy részét képezték, akkor a »reform« rosszabb volt a »szolgaság« korának állapotainál is, kivált ha tekintetbe vesszük, hogy alább összesen több mint 1100 kenyér beszolgáltatásáról van szó, a mi a sumirek primitív életviszonyai között óriási értéket képviselt. Mert ne feledjük el, hogy Urukagina uralma előtt a lagasi udvar alkalmazottainak legmagasabb havi fizetése 120 qa gabona volt, vagyis 48'48 liter! (Genouillac TSA XXXIV. köv. 1.) Valószínű tehát, hogy az alábbiakban különböző papi és világi funkcionáriusok fix fizetéséről vagy egyéb állandó illetékeiről van szó, bár az is igaz, hogy e föltevés mellett az elősorolt járandóságok tetemes különbségeit megmagyarázni igen nehéz. *duru-durun-na* alatt Genouillac szerint talán kovásztalan kenyerek, 𒂗𒍪 volnának értendők. (TSA I. 1.)

[C] gar gub-ba-an 10×IV gar-bil KA-gub-ba-an X gar-bil	15 áldozati lakoma kenyere [B] 40 sült kenyér, illeték (?) fejében 10 sült kenyér, asztali kenyér fejében
20 gar-banšur-ra-kam V gar galu zi-ga-ka	20 5 kenyér felnőtt emberek után (?).
II kas mud I sá-dúc gala gir-su ^{ki} -kam	2 akó, 1 korsó szesz a girszui zsolozsmásé;
25 60×VIII + X gar II kas mud I sá-dúc gala SIR.LA.BUR. ^{ki} -kam 60×VI + 10×IV + VI gar	490 kenyér, 25 2 akó, 1 korsó szesz a lagasi zsolozsmásé; 406 kenyér, 1 akó 1 korsó szesz
30 I kas mud I sá-dúc gala-an 60×IV + X gar I kas mud	30 a zsolozsmásé; 250 kenyér, 1 akó szesz

16. *gub* = *naptanu*, lakoma, áldozati lakoma Br. 4891.

17. *gar-bil* Genouillac gyanítása szerint (TSA I. 1.) sült kenyér, *bil* ujat is jelent és így e kifejezés friss kenyeret is jelenthet.

18. *KA-gub* (v. ö. *KA-gi* 10¹⁴) úgy látszik, annyi, mint megállapítani. Reisner SBH 54. l. 14. és 16. sora szerint *KA-gub* = *ipteru*: *KA-gub* ka-nag-ga = *ipteru máti* az ország váltsága (?) váltságdíja.

20. Bajos megmondani, mit kell értenünk »asztali kenyerek« alatt. Lehet, hogy olyan kenyerekről van szó, mint voltak a zsidóknál a szentély arany asztalára helyezett »panes propositionis« 𐤀𐤓𐤁𐤏 𐤀𐤓𐤁𐤏, csak hogy ezek száma a babyloniaknál 1.12 vagy 2.12 avagy 3.12 volt. V. ö. Zimmern, *Beiträge z. Kenntniss d. bab. Religion*, Leipzig, 1900, 93. köv. 1.

21. *zig* = *malû* teli (M. 1328) vagyis meglett, felnőtt ember. A kifejezés igazi értelme bizonytalan.

22. *mud* = *huburu* (M. 6111) a *sá-dúc*-nál nagyobb ármérték, V. ö. Genouillac TSA LXVIII. 1.)

[C] nam-um-ma-me	[B] a mesterembereké;
35 60 × III gar	180 kenyér,
I kas mud	35 1 akó szesz
AšB -ši	a Nina városából való
nina ^{ki} -na-me	italáldozati ház vénéé.
X. o. igi-nu-dū	A felügyelő,
ni-ra-a gub-ba	XI. o. a ki az árvíz betódu-
gar KA-gub-ba-ni I-an	lására volt rendelve,
V gar-gig ba-a-ka-ni	illetékének (?) kenyere
5 I gar-lah sá-a-ka-ni	fejében 1-et,
VI gar-gig an-na-ka-ni	osztalékának öt fekete
LX gar	kenyerét,
	5 tanácsának 1 fehér
	kenyerét,
ának 6 fekete
	kenyerét <i>kapja</i> ;
	60 kenyér

ABJ 33–38 A *conusf.* D jelzetű töredékének 4. oszlopa. — 34 A *nam-um-ma* [] B *nam-um-ma-an*. — 36 A I *mud Kas*. — 38 A *ninaki-na-kam*; e sorra közvetlenül 10., következik, a közbeeső szöveg-részek hiányzanak. — X 5 B *sá-ka-ni*.

34. V. ö. Br. *um-me-a* = *ummānu* mesterember, művész (128 Cant. 72) B *nam-um-ma-an*; tehát *-an* = *-me*; mind a kettő annyi mint a latinban *est*. V. ö. Langdon SG 207 és 210 köv. §.

37. *Ab* = *šēbu* öreg Br. 3821 (syrül N227); *aš* Sc 227 szerint *bīt rimki* italáldozat háza; a két ideogramm kombi-nációja valószínűleg annyi mint »sacerdos libans«, italál-doizatot bemutató pap.

X 2. Valószínűleg összetett ideogramm. Tudva azt, hogy az »iginudu« főleg töltésekre felügyelt, a kérdéses ideogramm értelmét ebben az irányban kell keresnünk. *ni* (*dig*?) = *narābu*, *nurrabu* átszakítani: Br. 5320 M. 3656; *ra* = *rahāšu* elárasz-tani. Tehát beszakadása, betódulása (*ni*) a víz árjának (*ra*), vagyis *igi-nu-du ni-ra-a gub-ba* = töltések karbantartását ellen-őrző közeg; az *-a* rag helyhatározó.

3. V. ö. 918.

4. *ba* = *zāzu* osztani, osztalék. Br. 104. 112.

5. *sá* = *mūku* tanács.

6. *an-na*? Az *iginudu* tehát négy jogcímen kapott fizetést: 1. állandó illeték fejében 1 kenyeret, 2. osztalék

[C] 1 kas mud	[B] 1 akó szesz,
^{3/30} še	^{3/30} gur gabona
10 galu sag-bur-rí ag-da-kam	10 az áldozati lakoma élén
	állónak adatott (?)
šuk dug RID a-zar-la	A kézművesek
kal-min-ka	teknőből való ételét s a
	tisztulás vizét
ka-ni-gi	beszüntette.
giš-kin-ti	A napszámosoknak
15 nig-šu-il-laba	15 kiosztott adományokat
ka-ni-gi	beszüntette.
sangu nig	A kincstár papja
sar ama-ukú	a nép anyjának kertjébe
nu-láh	nem járkál.
20 šub lugal-ra	20 A király jobbágyának
anše šág-ga	szép számarra
ù-na-tud	ha születik és
sīg-ni	feljebbvalója:
ga-šū-šam	*hadd vegyem meg*
25 ù-na-dug	ha neki mondja,
ù-da mu-šū-šam-šam	25 a mikor elad:

B] — X, 26 B ud-da

fejében ötöt, 3. a töltés védelmekor nyújtott jó tanácsaiért egyet, 4. és egy ismeretlen jogcímen hatot.

10. Bizonytalan. Brummer i. m. 73. »für den Mann, der den Opferkasten verfertigt hat.« De minő alapon? *sag* = első (Br. 3523); *bur* = *naptanu* (M. 4953); *ag* csinálni, elfogadni, ajándékozni (Br. 2784) -*da* inf. után célhatározó rag; lehet hogy *ag-da* itt melléknévi igenév a -*da* jelezte szenvedő jelentésben. V. ö. Langdon SG 202. §.

14. = a szát megfordítani, visszavonni. Langdon SG 203 §.

19. Írva *du du* = *láh* = *ittallaku*; Th-D.: *nu-gin-gin*.

23. Írva *pa*; az ideogramm annyit is tesz mint *aklu*, írástudó *pa.pa dēku* katonai személy. (Hammurapi-Kódex). V. ö. Reisner, Tempelurkunden, 30. l.

26. Genouillac szerint (TSA XXXVII. l.): ha a vétel megtörtént. Ez azonban alig valószínű, mert a *mu- praef.* rendszerint átható igék mellett áll és így *mu-šū-šam-šam*

M. Tud. Ak. értekezések a phil. és társadalmi tud. kör. I. k. 3. sz.

- [C] azag šag-gà-a šág-ga
lal ma
ù-na-dùg
30 ud nu-šú-šam-šam-a-a
sìg libiš-bi
na-na-tag-gi
XI. o. é galu-gula-ge
é šub lugal-ka
- [B] »árának jó pénzét
fizess meg nekem«
mondja neki;
ha el nem adná,
30 a feljebbvaló haragosan
elene ne forduljon!
A mágnás háza
a király jobbágynak
házához

átható jelentéssel bíró ige lesz. Alanya azonban nem a feljebbvaló (pa), mert az összefüggés értelmében az üzlet még nem kész, a vétel tárgya még nem ment át a pa, a hivatalnok birtokába és így az ige nem jelentheti azt, hogy megveszi. Azonfelül a šam-šam ige kettőzése műveltető cselekvést jelez. Ha tehát šam = venni, akkor šam-šam = vétetni, vagyis eladni. V. ö. az arámiban [2] venni, emere; [2] eladni, okozni, hogy valaki vegyen.

27. V. ö. a babyloni szerződések szokásos frázisát: X. Y in-ši-šam šam-til-la-ni-šú azag in-na-lal = X. Y vett, teljes vételárát ezüstben kifizette. — šag belseje, veleje valaminek; gā (Th-D. mal) fonetikus kiegészítőnek látszik; az -a ragnak talán eszközhatározói értelme van: velejének, vagyis árának jó pénzével fizess nekem; lal (= lemérni šagālu) ugyan átható ige, de jelenthet annyit is: árának jó pénzével eszközöld a lemérést.

31. libiš (írva LIšagD) S^b 265 szerint = libiš = libbu, 25 sziv. libiš. bal = uggu harag: Br. 8900; ezen az alapon Witzel így fordít: Wenn er ihn nicht verkauft, so darf der Vorgesetzte seinen Zorn auf ihn nicht wenden. (Präf. 24. l.) Ez a fordítás azonban nem egészen helyes; -bi tárgyakra vonatkozó 3. sz. birtokrag és így, ha a LIšagD ideogram csakugyan haragot jelent, nem teheti azt, hogy haragját. -bi azonban határozói értelemmel is bír: lugal-bi = šarriš királyi módon, tehát libiš-bi = haragosan. V. ö. Entemena Conus f. 626 Gudea OB 86.

32. tag = lapātu (Br. 3797) fordít; itt úgy látszik bennható értelemben; lehet hogy a tag ige annyit tesz mint érinteni, hozzányúl; ez esetben a kifejezést úgy kellene fordítani: haragosan hozzá ne nyúljon.

XI. 1. gula = nagy Br. 11143.

2. uš-sa = emēdu állni, rakásu kötni. A bábeli adás-vevési okmányokban egymás mellett álló telkekre vonatkozik.

- [C] ab-uš-sa
galu gula-bi
5 ga-šú-šam
ù-na-dùg
ù-da
mu-šú-šam-šam
azag-šag-gā šág-ga
10 lal ma
é-mu E×a-nam
še si ma ni
ù-na-dùg
ù-da nu-šú-šam-šam
15 galu gu-la-bi
šub lugal-ra
libiš-bi
na-na-tag-gi
ni-dùg
20 dumu ŠIR. LA. BUR^{ki}
har-ra til-la
gur gub-ba
- [B] van építve s
35 az illető mágnás:
»hadd vegyem meg«
ha neki mondja,
a mikor
XII. o. eladja:
»árának jó pénzét
mérd le nekem;
házam...
5 a gabonát tedd nekem
teljessé, ő maga
mondja neki;
hogya el nem adná,
az illető mágnás
a király jobbágya ellen
10 haragosan
ne forduljon!
Mondá és
Lagas gyermekeit
uzsorát vevőktől,
15 a mérők felhalmozói-
tól (?)

AB. — X 30. B ud-da nu-šú-šam-šam. — XI 7 B ud-da. — XI 14. B ud-da.

V. ö. Daiches, Altbabylonische Rechtsurkunden, Leipzig, 1903 21. l.

11. Az ideogram jelentése ismeretlen.

12. ni = ní (IM) ramānu = ő maga. V. ö. Langdon SG 169 §.

16. -ra »dativus incommodi« jelzésére szolgál.

21. har és harra = hubūlu kamat: Br. 8530; til = laqū 727 venni. Nyilvánvaló, hogy itt uzsoráról van szó.

22. A kifejezés homályos; gur e helyen csakis főnévi jelentésben vehető s ez esetben a rákövetkező ige tárgya; mint főnév, az ismert babyloniai űrmérték: 300 qa = 120 liter. Lehet, hogy itt a gabona mesterséges drágításáról van szó, a melyet legkönnyebben úgy lehet előidézni, ha a kereskedők a lakosság gabonakészletét összevásárolják és mesterséges gabonahiányt idéznek elő.

[C] še si-ga

nig-KA-a

25 sag-giš-ra-a

é-šú bi

e-lah

ama-gi-bi

e-gar

30 nu-sig nu-ma-nu-su

galu à-tug

XII. o. nu-na-gà-gà-a

^dnin-gir-su-da

uru-ka-gi-na-ge

inim-bi ka-e-da-keš

[B] gabonával való fizetéstől (?)

lopásoktól,

orgyilkosságoktól,

betörésektől

20 megtisztította.

Ilyen szabadságot

csinált ő!

Az árvának és özvegynek

a hatalmat bíró

25 semmi *roszat* sem tett.

Ningirszu istennel

Urukagina

ezt a szerződést kötötte!

B] 30. B nu-ma-su (?). — XII 4. B inim [] ka [] da [].

23. E kifejezés teljesen azonos alakban előfordul II R 16, 38 b: *še si-ga* = *še-um up-pá-lum*, a mi csak annyit jelenthet: gabonával fizetni; *uppulu* 𐎶𐎶𐎵 II. V. ö. C. Ham. XV r. 17. a hol *uppulu* = adósságok törlesztésére átadni. D. Prince értelmezése (Materials 285 l. végén) »gabonát hozni« helytelen, mert a 𐎶𐎶𐎵 igének II. alakja nincs. Valószínűleg itt is valami uzsorafélérről van szó. A dolog nem világos.

24. *nig-ka-a* Pl. Ov. III 10 értelmében lopás, esetleg tolvaj.

25. *sag-giš-ra* = *rasābu* agyonütni: M 2337.

26. *bi* = *šalālu* rabolni: M 3486; *é-šú bi* ilyenformán betörést jelent.

28. *ama-gi* (rendesen *ama-ar-gi*: M 3769) = *andurāru* (C Ham. XII r 71 XXIII r. 86) 𐎶𐎶𐎶 szabadság. Az ideogramm értelme nem világos. *ama* (írva NanI) *dagal*-nak olvasva tágast jelent; *dagal-gi* = »visszatérés a szabadba«(?).

30. V. ö. Gudea B j. szoborf. 7₄₃ CB 18₇ C. Ham. XIV r. 22. 25; XXIV r. 61. SAK. 53. l. q, j.

XII 1. Gudeánál B j. szoborf. 7₄₂ *nu-mu-na-gar* 43 *nu-na-gar*.

IV. Befejezés.

5 šag mu-ba-ka

[C] id dumu gir-su^{ki}

ni-tug-a

^dnin-gir-su-ra

al-mu-na-dū

10 mu-ud-bi-ta-bi

e-šú-gar

^dnin-gir-su nibru^{ki}-ta nir-

gál

uru-ka-gi-na-ge

mu mu-na-sà

15 id nina^{ki} gin-a

mu-na-ni-lal

id azag-ga-an

šag-bi ūg-ūg-ga-an

^dnina

20 a zal-li

he-na-tum.

[B] Annak az évnek közepén

30 a csatornát, melyet Girszu fia

birtak,

Ningirszu isten számára

kiépítette,

egykori nevét

35 beszűntette:

»Ningirszu Isten, Nippur

városából uralkodó«

Urukagina *így*

nevezte el nevét s

a Nina városán áthaladó csatornával

40 összekötötte.

A szent csatornába

melynek hajjai tiszták,

Nina istennő

tisztá vizet

vajha ömlesztene!

B] XII 7. — B ni-tug [] — 12 B praem. *id* (Ningirszu) csatornája [^dnin-gir-su

7. *ni-tug-a* visszahozó mellékmondat alanya.

10. Az első *bi ud-ra*, a másik *mu-ra* vonatkozik, mint annak 3. sz. tárgyi birtokragja.

11. V. ö. 7₂₂ és Witzel, Präf. 58.

16. V. ö. 2₁₅.

18. V. ö. Gudea CA 1₅, CB 10₁₉. *ūg-ūg* (írva *ud ud*) = *namru* fényes. Br. 7931. V. ö. Gudea CB 7₉ 13₄. A jelcsoport phonetikus értéke nem bizonyos; M. 5785 értelmében lehetne *dag-dag* is.

20. *zal* (írva *xi*) fényes, fény. Br. 5319. V. ö. Gudea CB 3₁₀.

15 galu dam ù-tāg	Ha valaki feleséget elhagyott,
azag gin V-an	5 sékel pénzt
pa-te-si-ge	a pateszi
ba-túm	vett a maga részére,
azag gin I-an	1 sékel pénzt
20 sukkal mah-e	a nagyvezér
ba-túm	vett a maga részére.
galu sag-R _{sig} IK-ia ni-de	Valaki olajat önt:
azag gin V-an	5 sékel pénzt
pa-te-si-ge	a pateszi
25 ba-túm	szedett,
azag-gin I-an	1 sékel ezüstöt
sukkal mah-e	a nagyvezér
ba-túm	szedett,
azag gin I an	1 sékel ezüstöt
30 abkal-li	az olajjós
ba-túm	szedett.
galu GIR. A. DU	?
túg-ga	?

(= *niš dšamšim izkur*) szavaknak. A Napisten volt az éjszaka felderítője, a bűn napfényre hozója, az igazságos ítélet istene. V. ö. Gudea CB 18₁₀ köv. és l. Schollmeyer, Sum. bab. Hymnen, 5 köv. ll.

15. tag (S^a VI, 45) = *ezēbu* elhagyni.

20. *sukkal-mah* a pateszi helyettese; eredetileg futár, követ; *sukkal-mah* a nagy futár; a szó későbbi jelentéseiről l. Klauber, Assyrisches Beamtentum, 55 köv. ll.

22. *rik* illatos növényt, illetve illatos növények méz-gájából készített kenőcsöt, tapaszt jelent. V. ö. Langdon, SG 55. Az olajöntés abban állt, hogy az *abkal*, vagyis az olajjós vízzel telt edény hegyébe néhány csepp olajat töltött. Az olaj szeszélyes karikákat képezve oszlott el a víz fölött és e karikák alakja, helyzete képezte a jóslás alapját, a melyet áldozatok és tisztulások előztek meg. L. Hunger, Becherwahrsagung bei den Babyloniern, Leipzig, 1903, 10 köv. ll.

32—33. Miről van szó, nem tudni.

III. azag []	pénzt
pa-te-si-ge	a pateszi,
sukal-li	a nagyvezér,
abkal-li	az olajjós
5 nu-ba-tum	nem szednek többé.
dumu ukú-ge	A nép gyermeke
har-S _{ha} AG-na	halastót (?)
ù-ag	ha csinál,
ha-bi galu nu-ba-dá-kar-ri	a halakat senki el nem viszi.
10 nig-ka-a	A tolvajt
za-áš-da bi-ni-šub ról dobják le.
gar ú-pad-de-a	az orgazda(?)

III 6. V. ö. följebb 2₁₀.

7. V. ö. följebb 2₁₁.

10. V. ö. C. C.

11. Th-D. *za-áš-da-bi ni-šub*. Sajnos ép e fontos hely értelme oly rejtélyes! *za* = *abnu* kő, kivált drágakő (Br. 11721), *amēlu* ember (M 9000). *áš* = *arratu* átok. Gondolhatnánk vesztőhelyre, a melyet a sumírek az »átok kövének« neveztek el; de nem szabad felednünk, hogy az alluviális dél-babyloniai síkságon kövekről, sziklákról szó sem lehet. *za-áš* lehetne az »átok embere« is — tán hóhér? de akkor a *-da* rag azt a jelentést adná a kifejezésnek: az átok ember által dobassék le; csak hogy akkor a *bi-ni-šub* igealak okoz nehézséget, a mely összesen egyszer fordul elő (Th-D., Recueil de tablettes chaldéennes, 28, kelet) s az is kérdés, ige alak-e (V. ö. Witzel, Präf. 38). Ha pedig Th-D-nal *za-áš-da-bi*-t olvasunk, akkor meg *-bi* 3. sz. tárgyi birtokos névmással nem tudjuk, mit kezdjünk. *šub* = *maqātu*, ledobni (Br. 1432). Egy Szabium s egy másik Szinmuballit korából megmaradt házassági szerződés szövegében azt olvassuk, hogy ha a férjhezmenő asszony jövedőbeliének azt mondaná: »te nem vagy a férjem« (vagyis, ha a házasságot önhatalmulag felbontaná) a toronyból dobják le. CT VI, 26. CT II 44. V. ö. Kohler-Ungnad, Hammurabi's Gesetz, III. Leipzig, 1909, 4 l. Föltéve, hogy az itt stipulált büntetés nem pusztá frázis, végrehajtását csak úgy képzelhetjük el, hogy a bűnös nőt a templom lépcsőtornyáról zúdítták le.

12. GAR. Ú. PAD. DE. A talán *orgazda*; mert *gar* = tenni, eltenni; Ú. KA. DE = *na'butu* elveszett dolog (Br. 6035; V. ö. K 7331 r 1 [] KA. DE = *haláqu* elveszni;

a-zar-la e-lal	a tisztulás vizével tisztítja meg magát.
sal-e nitah-ra	Ha a nő férfinak
15 [] kal(?) -ba-ni ni-dúg	» « mondja
sal-ba duddu-ni	azt a nőt vádlója
edin ni-šu	a mezőre vigye;
edin-bi	azon a mezőn
a-zar-la e-lal	a tisztulás vizével tisztítsa meg.
20 sal ud-bi-ta-ge-ne	A régi idők női
nitah II-ta	2 férfit
ni-tug-an	bírtak;
sal ud-da-e-ne	a mai nőket
za-aš-da bi-ni-šub ról ledobják.
25 ensi	Az álomfejtő,
igi- <nu> -dū	a felügyelő,
gar ru-ru	a ruru-csináló,
nagar ki-a-dū-dū építő ács
inim dingir-rí-ne-ka	az istenek szava
TI URUDU-bi da ?

Meissner, Suppl. z. d. ass. Wörterb. 13. l.) KA és PAD (illetve ŠUK) rokon jelek; mind a kettő ételt jelent.

15. Nagy kár, hogy e szöveg ép a léghozzátérő, legérdekesebb helyen kicsorbult. Főbenjáró vétségről aligha lesz szó, mert különben a nőt szigorúbb büntetés érte volna.

16. duddu (KA, KA) = dābibu vádló Br. 573.

17. u = 1) šu = abālu hozni: Br. 8649; 2) šuš = šaqū: Br. 8746 mártani itatni. Úgy látszik, valami tisztulási ceremóniáról van szó.

27. V. ö. C. C 510.

SUMIR SZÓJEGYZÉK.¹⁾

A = A j. kúpfelirat. B = B j. kúpfelirat. C = C j. kúpfelirat.
P = Plaque ovale-felirat.

a víz P 23. — a zal-li tiszta vizet C 1220. — a muš-du egészséges víz mellett C 75. — a zar-la a tisztulás vize C 623 P 313. A* 66.

a-ab tenger. — a-ab-šū a tengerig C 634 830.

ab-tenger. — ab-šag-ga a tenger belseje C 214.

á 1. kéz, kar, hatalom. — galu á-tug hatalmat bíró, hatalmas ember C 1131. 2. szárny. — á-sir. BUR. G1^{hu} nádi holló szárnya C 512.

abkal olajjós. — abkal-li az olajjós P 230 34.

A4B-ši az italáldozat házának presbytere (?) A* 65 C 937.

ag csinálni. — galu sag-bur-ri ag-da-kam az áldozati lakoma élén állónak csináltatott, adatott C 1010. — en-na-ag csinált P 25. — ū-ag ha csinált P 38. — ū-mu-ag ha csinált.

ág mérni, metiri. — e-ág mérték C 318 P 16. 9.

al-dū leépíteni, ásni (csatornát). — al-mu-na-dū leásta (a csatornát) C 212 129 A 37. —

ama anya. — sar ama ukú a nép anyjának kertje C 520 1018 A 51.

ama-gi szabadság C 1128 A 73.

a(n)-na?. 6 gar gig an-na-ka-ni C 106. -a-na-ka-ni A 62.

anše számár C 38 1021. — anše pir-ra kettős számárfogat, quadriga asinorum C 419. — anše-ta a szamarak mellől C 730.

¹⁾ A magánhangzókra tett ékezetek nem a kiejtés jelölésére szolgálnak, hanem az azonos hangzású szótagjegyek megkülönböztetését célozzák.

azag (*kug*) pénz P 1₁. — *azag-gin* sékel P 2₁₆. 23. 26. 29.
— *azag-šag-ga-a šág-ga* arának jó pénze C 10₂₇ 11₉. — *azag-a*
pénzzel C 8₈. — *azag-bi* pénzét C 4₁.

azag tiszta, szent. — *uru-azag-ga* »a szent város,« Lagas
egyik negyedének a neve C 2₈. — *id azag-ga-an* a csatorna,
amely szent C 12₁₇.

ba osztani. — *e-ba* felosztották C 4₂₅. — 5 *gar gig ba-*
a-ka-ni osztalékának (?) kenyere C 10₄. — *giš-kin-ti nig-šu-*
il-la ba ka-ni-gi a mesteremberek között elosztott ajándékokat
beszüntette C.

bád fal. C 3₁.

banšur asztal. — *gar banšur-ra-kam* asztali kenyér volt
9₂₀.

bar külső, bunda. — *maš-bar-túg* szőrös kecske C 5₁₅.

bar helyett. — *bar-udu-lah-ka* fehér birka helyett C 3₂₀
8₈. — *bar-sil-gaba-ka-ka* nőstény bárány helyett C 4₇ 8₇ A 4⁵.

bi ez, ilyen. — *ama-gi bi* ezt a szabadságot C 11₂₈ A 7₃.

bi kirabolni. — *é-šu bi* betörő C 11₂₆.

bil süttött. — *gar-bil* süttött (?) kenyér C 9₁₇. 19. — *BIL.*
GI. ŠE. TUG C 5₁₄.

bur kömedence. — *bur sag é-sá-dúg-ka-ni mu-na-dū*
áldozati házának nagyszerű kömedencéjét építette C 2₃. —
V. ő. *sag-bur* alatt.

dam feleség P 2₁₅.

de önteni. — *ni-de* önt P 2₂₂.

di: *maškim-di*? C 6₃₅.

dig (?) írva GA₁₉LU halott. C 5₂₄ 6₇ 8₃₂ 9₂. —
GA₁₉LU *dig-a* A 5₅.

dingir isten. — *gud dingir-rí-ne-ge* az istenek marhái
C 4₉. P 1₂₃ *gan šág-ga dingir-rí-ne-ka* az istenek jó földjeiből
C 4₁₄. — *nin dingir-rí* az isten felesége C 9₁₃. — *inim dingir-*
rí-ne-ka az istenek szava P 3₂₈.

dim siratni, sirató. — *galu dim-ma-ge* a siratók embere,
feje C 6₄. 17. 8₃₉ 9₉.

dū építeni. — *mu-na-dū* neki építette A 1₉ 2₂. 5. 8. 3₃.
C 1₉ 2₅. 8. 3₂. — *ni-dū-dū* építették P 1₉.

dū-dū szép, kiváló C 4₂₀.

duddu (KA. KA) vádló, felperes. — *duddu-ni* vádlója P 3₁₈.

dug korsó C 5₂₅ 6₈ 8₃₃ 9₄.

dūg 1. mondani. — *ni-dūg* mondta C 11₉; feltételes
értelemben P 3₁₅. — *e-na-dūg-ga* amelyet neki mondott
C 7₂₅. — *ū-na-dūg* ha neki mondja C 10₂₅. 29. 11₆. 13. —
2. őrizni. ő. — *dūg-gūr* magtárőr. C 8₄.

dumu gyermek. — *dumu ukū-ge* a nép gyermeke P 2₁₀
3₆. — *dumu šir. la. bur. ki* Lagaš gyermekei C 11₂₀ 12₆.

duru-durun-na (KU. KU-na) kovásztalan, nyers (?) . —
gar duru-durun-na kovásztalan kenyér C 9₁₄ A 6₃.

giš dūr-gar szék C 6₁₃.

e volt (?). — *galu-nu-e* senki sem volt C 8₃₁. — *e-me-an*
(B *e-me-a*) volt C 7₁₁.

e mondott, kijelentett. — *ili ababbar ni-e* a Napistenre
esküt mondott P 2₁₄.

é ház, templom C 2₁. — *é-mu* házam C 11₁₁. — *é-ni*
házát, templomát A 2₈. — *é-he-gal* a bővelkedés háza A 1₇.

é-gal nagy ház, templom, palota: A 1₈ C 1₆. — *é-gal-la*
a palotában P 1₁₈ *é-gal-la-a* a palotába P 1₂₀. — *é-gal-šu* a
palotához, a palotába C 8₁₂.

é-sal asszonyház, hárem. — *é-é-sal* a hárem háznépe
C 6₂₇ 8₂₀. — *gan-é-sal-ka* a hárem földjén C 8₂₁ *gan-é-sal-ge*
C 6₂₈.

é-šu-bi betörő C 11₂₆.

é kimenni, felkelni, támadni; oriri. — *numun é-a-ta* az
emberi magzat eredete óta C 3₄.

E×a-nam? C 11₁₁.

edin mező P 3₁₇. — *edin-bi* azon a mezőn P 3₁₈.

engar földműves, majoros, paraszt. — *engar-rí-ne* a föld-
művesek P 1₁₅.

en-na valahány, quotquot A⁵ 5₃.

erim szolga had, szolgasereg. *erim pa-te-si-ka-ge* a
pateszi szolgálóinak C 4₂₄.

ensi álmfejtő P 3₂₅.

essad (ZAG. HA) halász, adószedő C 7₃₅. — *essad-du*
C 3₁₃ A 4₉.

gà ház. — *gà-udu-ūr* a juhkopasztás háza C 2₉.

gaba nyitott, nőstény. *sil-gaba-ka-ka* nőstény bárány
C 4₇ 8₇.

gal vászon; vászonneműek determinativusa *gal ū*.
LAL C 56.

gay fegyver. — *urudu gay zabar* fényes bronz-fegyvereket (?) C 59.

gà-gà 1. fizetni. — *azag-a gù-gà-a* aki pénzzel fizetett A* 46. — *gà-gà-da* fizetéssel együtt C 88. — *e-gà-gà-ne* fizettek P 122. — 2. tenni, csinálni. — *nu-na-gà-gà-a* mit sem tett (rosszat) C 121.

gala (vš. ku = kalû) zsolozsmás. — *gala gir-su-ki-kam* a girszui zsolozsmásé (volt) C 923. — *gala* ŠIR. LA. BUR. KI-KAM a lagasi zsolozsmásé (volt) C 927. — *gala-an* a zsolozsmásé C 931. — *gala-e-ne* a zsolozsmások P 114. — *gala-he* akár zsolozsmás A* 41.

gala-mah főzsolozsmás C 43.

gal nagy; csak összetételekben: *é-gal* templom; *lu-gal* király q. v.

gál volt. — *gál-la* C 76. — *gál-la* P 22. — *e-gál-lam* voltak C 418 636. — *nir-gál* uralkodó C 1212.

galu ember, valaki P 215. — akárki, bárki P 219. — *galu nu* + ige = senki: *ha-bi galu nu-ba-da-kár-rí* P 36. — *galu-bi* az illető P 214. — Egyes foglalkozást jelentő főnevek előtt elüljárót, főnököt jelent, amint azt a rákövetkező -ge rag jelzeni látszik. *má-láh* hajós; *galu má-láh-ge* a hajósok (fő)-embere. C 36. Azonban előfordul *galu má-lah* is (-ge nélkül) C 728. Épígy: *galu dim-ma-ge* a siratók főembere A 513 C 64.17 829 99. — *galu KA_{gar}Š-ge-ne* a szeszfőzők főembere P 116. — *galu* determinativum gyanánt szerepel a következő, személyt, állást, foglalkozást jelentő főnevek előtt: *galu* GIR. A. DU *galu gu-la* mágnás; *galu* KA_{gar}Š szeszfőző (v. ő. *galu* KA_{gar}Š-ge-ne!) *galu* KU. BU; *galu sag-bur-rí* az áldozati lakoma élén álló ember, cf. architríclinus; *galu sag* RI sig K (?); amelyeket lásd a maguk helyén.

galu dig (GA_{ag} LU) halott C 524 67 832 92. — GA_{ag} LU-dig-a halott A 55.

galu zi-ga felnőtt ember (?) C 921.

gán szántóföld. — *gan pa-te-si-ka-ge* a pateszi szántóföldje C 626. — *gan é-sal-ge* a hárem földje C 628. — *gan nam-dumu-ge* a hercegek földje C 630. — *gan-pa-te-si-ka-ka*

a pateszi földjén C 817. — *gan é-sal-ka* a hárem földjén C 821. — *gan nam-dumu-ka* a hercegség földjén C 825. — *gan-šag-ga* jó földek C 413 P 127. — *gan-ga* szántóföldön C 76 P 21. — *sag gan-ga-na-ka* lankás szántóföldjén C 71.

gar 1. csinálni. — *ama-gi-bi e-gar* ilyen szabadságot csinált C 1129 A 74. — 2. fizetni, hozni. *azag-bi gar-ri-ěš* pénzt hoztak C 41. 8. — 3. *šú* infixummal kapcsolatban letenni, megmásítani. (*mu*) *e-šú-gar* (a nevet) megváltoztatta C 1211. — (*nam-tar*) *e-šú-gar* a sorsot megmásította C 722. — *gar-ú-paš-de-a* orgazda (?) P 312. — *gar ru-ru* P 327 (?).

gar kenyér. C 925. 29. 32. 35. 107. 12. — *gar-ni* kenyere C 526 69 834 95. — *gar-bil* sült kenyér C 917. — *gar-gig* fekete kenyér C 104. 6. — *gar duru-durun-na* kovásztalan kenyér C 915 A 63. — *gar lah* fehér kenyér C 105. — *gar gub-ba-an* áldozati kenyér gyanánt C 916. — *gar banšur-ra-kam* asztali kenyerek gyanánt C 920.

gi nád. — *gi en-ki-ka-ka* Enki isten nádjára C 68 92.

gi-lam gerezd, gerezdes ág, pálmafűrt A 54 C 522.

gig fekete. — *gar-gig* fekete kenyér C 104. 6.

gin menni, menő. — *id nina^{ki} gin* a Niná városán átfolyó csatornát C 210. — *id nina^{ki} gin-a* A 36 C 1215. — *nu-gin-gin* nem megy C 1019.

gin sékel, kb. 8 gr. ezüst vagy réz, a héber לָשֶׁטֶט fele. — *azag-gin* ezüst (?) sékel P 121 216. 19. 23. 26. 29.

GIR. A. DU (?) P 232.

giš fa, lignum. — *giš-na* fáját C 521 A 53.

giš-kin-ti mesterember; fát megdolgozó kézműves. C 619 1014.

gu = *gû*, héberül לָשֶׁטֶט fonál; determinativus: *gu^usag-ga* hosszú fonál (?) C 58. — *gu^usa-lal* hálókészítéshez való fonál (?) C 57.

gub 1. tenni, helyezni. — *ki-mah-šú gub* sirba tétetvén C 524 822. — *ú-gub* ha tétetett C 67 92 (Enki nádjára). — *gi-nu-du ni-ra-a gub-ba* az árvíz betódulására állított felügyelő C 102. — *ni-gub* behelyezte (*lugal-ba* királya, *nin-ba* úrnője gyanánt) C 819. 23. 27. 2. felhalmozni. — *gur gub-ba* a mérőket felhalmozóktól (valószínűleg: a gabona mesterséges drágítását előidézőktől népet megmentette) C 1122. — *še-*

gub-ba felhalmozott gabona C 3₁₆ 8₂. — *é-še gub-ba-bi* a felhalmozott gabonának a házáat P 1₈. — V. ö. *ka-gub* meghatározni, megállapítani (illetéket) C 19₁₈ 10₃.

gud szarvasmarha. — *gud dú-dú* szép marhák C 4₉. 20 P 1₂₃.

gula mágnás. — *é galu gula-ge* a mágnás háza C 11₁. *galu gula-bi* az a mágnás C 11₄. 15.

gur nagyobb ürmérték (= 300 *qa* = 120 liter) C 11₂₂. *gūr* magtár C 8₄.

ha hal. — *ha-bi* azokat a halakat P 2₁₃ 3₀.

har-ra uzsora. — *har-ra til-la* uzsorát szedő C 11₂₁.

har. *SA_{ha}G-na* halastó(?) P 2₁₁ 3₇.

ia olaj P 2₂₂.

id csatorna C 2₁₀ 12₁₅ A 3₆. — *id azag-ga-an* a csatornába, a mely szent, a szent csatornába C 12₁₇. — *id ki-ág-gà-ni* szeretett csatornáját C 2₁₁ A 3₆.

igi. *DUB* V. S. V. *iskim*.

igi-nu-dū töltésekre, kutakra, egyszóval vízművekre felügyelő közeg. C 7₃. s 10₁ P 2₂ 3₂₆ (e helyen *igi-dū* h. olv. *igi-nu-dū*).

ili, *il* (N) eskü. *ili^dbabbar ni-e* a Napistenre esküt tett P 2₁₄.

il adomány, adó. — *il-šū* adomány gyanánt C 5₁₇. — *il sangu-sangu-ne* . . . *mu-il-a* az adomány, melyet a papok . . . bemutattak (felajánlottak) C 8₁₃. — *ni-il-an* felajánlottak, bemutattak C 5₁₈.

inim (*K_{me}A*) szó beszéd. — *inim lu-gal-ni* királyának beszéde. — *inim dingir-ri-ne-ka* az istenek szava P 3₂₈. — *inim-bi* ezt a szót C 12₄.

ir-nun olaj C 9₁₂.

iskim (*IGI*. *DUB*) jós C 4₁. — *iskim-he* akár jós legyen A 4₃.

ka száj a köv. összetételekben: *ka-gí* visszavonni, visszahívni; *ka-keš* szövetségre lépni; *ka-gub* megállapítani.

ka-gí visszahívni; *ka-ni-gí* beszüntette, visszahívta C 10₁₃. 16.

ka-gub megállapítani (illetéket). — *ka-gub-ba-an* C 9₁₈. — *ka-gub-ban-ni* C 10₃.

ka-keš szájjal megkötni = szövetséget kötni, szóbeli ígéretet tenni valakinek. *inim-gir-su-da* (!) *uru-ka-gi-na-ge inim-bi ka-e-da* (!)-*keš* Ningirsu istennel Urukagina ezekkel a szavakkal lépett szövetségre (szóról-szóra: ezeket a szavakat kötötte meg) C 12₄.

kalamma ország. — *é-he-gal kalam-ma-ni* országa bőségének házáat A 1₇.

kal-min kézműves. — *kal-min-me* kézművesek l 6₂₂. — *kal-min-ka* C 10₁₂.

kár elvinni, elhordani. — *ba-dá-ka-rí* elhordta magával P 2₁₃. — *nu-ba-dá-ka-rí* el nem hordja magával P 3₉.

kas szesz, pálinka, pálmabor. — *kas-ni* pálinkája C 5₂₅ 6₈ 8₃₃ A 5₆.

KA_{gar}Š szeszfőző. — *galu KA_{gar}Š* C 4₅. — *galu KA_{gar}Š-he* akár szeszfőző legyen A 4₂. — *galu KA_{gar}Š-ge-ne* a szeszfőzők embere PA₁₆.

keš-du 1 befogni. — (a szamarakat) *e-ne-keš-du-an* befogták C 4₂₂. — 2. összeszedni, elharácsolni. — (*gi-lam*) *e-ta-keš-du* (a fürtöket) elszedte C 5₂₃. — (*gi-lam*) *nu-ta-keš-du* (a fürtöket) össze nem szedi A 5₁.

ki 1. determinativum országnevek és területek neve után, mint pl. *gir-su^{ki} ni-na^{ki}* 2. föld, terra. 3. föld, ager. — *ki-sum-ma* hagymás föld C 4₁₀. 15. 16 P 1₂₄. — *ki-ukuš* uborka-föld C 4₁₆.

ki-ág kedves. — *id ki-ág-gà-ni* kedves csatornáját C 2₁₁ A 3₅. (B *ki-ág-ni*).

ki-mah sír (»nagy ország«). — *ki-mah-šū gub* sírba tétetvén C 5₂₄ 8₃₂.

ki-sur-ra terület, határ. — *ki-sur-ra inim-gir-su-ka-ta* Ningirsu területén (a tengerig) C 6₂₂ 8₂₈.

KU. *BU*. — *galu KU*. *BU* (?) C 4₂.

kun farka, vége valaminek. — *kun-bi* (a csatorna) végét (a tengerrel kötötte össze) C 2₁₃.

ka (*qa*) ürmérték: 0'4 liter. C 9₁₂.

lah tisztítani, mosni. — *e-lah* megtisztította C 11₂₇.

láh (*DU*. *DV*) járkálni. — *nu-láh* nem járkált C 10₁₉.

lal 1. fizetni, lemérlegelni. — *lal ma* fizess nekem C 10₂₈ 11₂₀. — 2. összekötni. — *kun-bi ab-šag-ga mu-na-ni-lal* végét a tenger belsejével kötötte össze (csatornáról) C 2₁₅; a girszu-i kisebb csatornát a Nina városán áthaladó csatornával *mu-na-ni-lal* összekötötte C 12₁₆. — 3. megtisztítani. — *a-šar-la e-lal* a tisztulás vizével tisztítja meg P 3₁₃ 19.

libiš (LIšag D) harag. — *libiš-bi na-na-tag-gi* haragosan ellene ne forduljon C 10₃₁ 11₁₇.

lugal (>nagy ember<; *lu* = ember *gal* = nagy) király. — *lugal* ŠIR . LA . BUR . KI-ge Lagaš királya C 14. — *lugal gir-su^{ki}-ge* Girszu királya A 14. — *lugal-ba* királya gyanánt C 8₁₉ 27. — *lugal-ni* királyának C 7₂₃. — *lugal-bi* királya A* 5₅. — *šub lugal* a király jobbágya. C 6₃₇ 10₂ 11₂ 16.

ma nekem. — *lal ma* fizesd meg nekem C 10₂₈ 11₁₀. — *ši ma* tedd nekem teljessé C 11₁₂.

má hajó. — *má e-tub* a hajóknál lakott C 37. — *má-ta* a hajóktól C 7₂₇.

má-láh (együttal sémi kölcsönző: malahu, מַלְאֵחַ) hajós. — *galu má-láh* a hajós C 7₂₈. — *galu má-láh-ge* a hajósok (fő)embere C 36.

maš apróbarom, különösen a kecske fiatalja. L. a köv. szót.

maš-bar-tug szőrös kecske C 5₁₅.

maš-sag-ga kövér gödölye(?) C 5₁₅ 29 A 59.

maškim felügyelő. — *maškim-bi* C 8₁₄. — *maškim-DI* C 6₃₅.

-me igerag; lenni; esse fuisse. — *e-me-an* (Be-me-a) volt C 7₁₁. — *nam-um-ma-me* C 9₃₄.

mu 1. név, nomen. — *mu ud-bi-ta-bi e-šú-gar* egykori nevét megváltoztatta C 12₁₀. — *mu-mu-na-sū* néven nevezte C 12₁₄. 2. esztendő. — *šag mu-ba-ka* azon év közepén C 12₅.

mud, akkadul *hubur*, ürmérték. C 9₂₂ 26. 30. 32. 33. 36 10₈.

mul 1. csillag 2. csillagos, fényes, pettyes. — *udu-mul* fényes, (pettyes?) birka C 5₁₃.

muš egészséges, iható. — *a muš-du* tiszta víz mellett C 7₅₈.

nag inni, áldozatot bemutatni. — *a nag-nag* vizet áldozni P 2₆₈.

nagar ács P 3₉₈.

š^{ad}nad ágy C 6₁ 12 8₅₅.

nam- elvont főneveket képező előrag; v. össze az egyiptomi, illetve a kopt nyelvben hasonló rendeltetéssel bíró *nwr-* képzőt.

nam-dumu gyermekség, fiatalság, mint gyűjtőnév a királyi hercegek összesége. — *é-nam-dumu* a fiatalság háza, a hercegek házinépe C 6₂₉. — *gan-nam-dumu-ge* a fiatalság földje C 6₃₀.

nam-lugal királyság, uralom C 7₁₅.

nam-tar sors (*tar* = elvágni; tulajdonképen elvágás). — *nam-tar-ra* a sorsot C 7₂₀.

nam-um-ma mesterember A* 6₂. — *nam-um-ma-me* a mesterembereké (volt) C 9₃₄.

ne (ZAG) hatalom, lehetőség. — *ne a nag-nag nu-ba-sum-mu* vizet áldozni lehetőséget nem adtak neki P 28.

ni gátszakadás. — *ni-ra* az ár gátszakítása C 10₂.

ni (IM) ő maga, ipse. — *še si mà ni à-na-dág* a gabonát tedd nekem teljessé, mondja ő maga neki C 11₁₂.

nig vagyon, kincs, kincstár. — *nig pa-te-si-ge* a pateszi vagyona A* 5₂. — *sangu nig-ge* a kincstár papja C 5₁₉ 10₁₇.

š^{ad}nig-bar-ba valami szövETFajta C 54.

nig-ka-a tolvaj(?) C 11₂₄ P 3₁₀.

nig-šu-íl-la ajándék, adomány C 6₂₀. — *giš-kin-ti nig-šu-íl-la* ba adományokat kézművesek között kiosztani — beszüntette. C 10₁₅.

nin úrnő. — *nin-ba* úrnője gyanánt. — C 8₂₃. — *nin-dingir-ri* papnő C 9₁₃.

nir-gál uralkodó C 12₁₂.

nita(h) férfi P 3₂₁. — *nita-ra* férfinak P 3₁₄.

nu-ma-nu-su özvegy C 11₃₀.

numun magzat. — *numun è-a-ta* (az emberi) nem eredete óta C 34.

nu-riq árva C 11₃₀.

ra hivatalnok, elöljáró, felelős; l. *š^g* a.

pa-te-si papi fejedelem, főpap. — *pa-te-si-ge* a pateszi P 217. 24 32. — *é-pa-te-si-ka* a p. háznépe C 625 816. — *ki-sum-ma pa-te-si-ka* a p. hajmás földjein (öntöztek) C 411. 17 P 125. — *gan-pa-te-si-ka-ge* a p. földjén C 626. — *gan pa-te-si-ka-ka* a p. földjén C 817.

PI.LUL.DA szolgaság C 79.

¹⁰⁹ *PI nin-x-gi-na* valami szövettéle C 51.

pir kettős fogat, quadriga. *anše pir-ra* kettős számár-fogat C 419.

pu kút. — *pu-ni* kútját C 72.

ra elárasztani. *igi-nu-dū ni-ra-a gub-ba* az ár gátszakítására kirendelt felügyelő C 102.

rig rabolni, elragadozni. — *ba-ni-rig-rig* elrabolta C 521. — *nu-ba-ni-rig-rig* el nem rabolja A 53. — V. ö. P 11.

ru-ur-ra zabar valami bronztárgy C 510. — V. ö. P 327.

sā nevezni. — *mu mu-na-sā* néven nevezte C 1214.

sā tanács (?). — *1 gar lah sā-a-ka-ni* tanácsadásának 1 fehér kenyere C 105.

sā-dūg korsó C 922. 26. 30.

sā-dūg alapítványos áldozat, akkadul *sattukku*. — *bur-sag é sā-dūg-ka-ni* alapítványos áldozatai templomának nagyszerű kömedencéjét (építette) C 21.

⁹⁹ *sa-lal* valami fonál, madzagféle — tán hálókészítéshez való. C 57.

sag 1 fej. — *galu sag-bur-rí* az áldozati lakoma élén álló. — 2. nehéz kövér. — *maš sag-ga* kövér gödölye. C 515. 29 A 59. — *sag-giš-ra* l. alább.

sag-gan-ga lankás, domboldalon fekvő szántóföld C 71.

sag-giš-ra (a ki a fejet fával beveri) orgyilkos C 1125.

sag-lal-sal ? P 222.

sag-u-zabar ? C 58.

sal asszony, nő. P 323. — *sal-e* a nő P 314. — *sal-ba* azt a nőt P 316.

sangu pap. — *sangu nig-ge* a kincstár papja C 519. — *sangu-nig* u. az C 1017. — pl. *sangu-sangu-ne* papok C 421. 23 516 811.

sar 1. kert C 520 1018 A 51. — 2. zöltség l. *u-sar* és *u-Ksar* A a.

si töltetni, teljesen megtölteni. — *si ma* töltsd meg nekem C 1112.

sib(a) pásztor. — *sib udu sig-ka-ge-ne* a gyapjas juhok pásztorai C 319.

si-ga fizetés C 1120.

sig gyapj. — *sig-bi* gyapját P 120. — *udu-sig* gyapjas bárány P 117. — *sib udu sig-ka-ge-ne* a gyapjas juhok pásztorai C 319.

sig (PA) 1. hivatalnok, irástudó (aklu 𐎲𐎠𐎫𐎠). — *sig-sig-ne* irástudók hivatalnokok C 43 P 115. — 2. elüljáró, fellebbvaló. — *sig-ni* fellebbvalója C 1023. 31.

sil bárány. — *sil gaba-ka-ka* nőstény bárány C 4. 87.

su bőr. — *su-üg-ga* párduczbőr C 511.

gusug-ga valami fonálféle C 56.

sukkal miniszter, futár. — *sukkal-li* a miniszter P 33.

sukkal-mah-e a nagyvezér P 220. 27 (itt annyi mint *sukkal*).

sum hagyma. — *ki-sum-ma* hagymásföld C 410. 15 P 126.

sum adni. — *e-na-sum-ma-a* a melyet neki adott C 717.

— *nu-na-sum-mu* nem adtak neki P 27. — *nu-ba-sum-mu* u. a. P 29.

šag 1 szív, belseje valaminek. — *šag mu-ba-ka* azon év közepén, abban az évben C 125. — *šag galu* 3600×10-ta 36000 ember között C 718. — 2. belsej(?) — *ab-šag-ga* a belsej tengerrel (vagy: a tenger belsejével?) C 214. — 3. ár, pretium. *azag-šag-gā-a šag-ga* árának jó pénzét C 1027 *azag šag-gā šag-ga* 119. — 4. hullám, hab. — *šag-bi* habjai C 1218.

šag jó. — *azag šag-gā-a šag-ga* árának jó pénzét C 1027 119. — szép. — *udu-ba udu šag-ga-bi* az a birka szép birka volt P 13. — *anše šag-ga* szép számár C 1021.

še gabona C 423 1112. *še-gub-ba* felhalmozott gabona C 316 82. — *é še gub-ba-bi* a felhalmozott gabonának a házát C 18.

še HA. ZID ? C 527.

šir. bur. gi nádi holló C 512.

šu kéz, hatalom. — *šu-ni e-ma-ta-tub-ba-a* hatalmát odahelyezte C 719.

šū-gar letenni, megváltoztatni l. *gar* a.

^{tág} *šu.du.ur* (vagy *šu . dah . sig*?) valami szövETFajta C 53.
šu-ti(l) átvenni, elfogadni. — *šu-ba-ti-a* a melyet átvett
 A 72. V. ö. *tíl* a.

šub 1. eltávolítani. — *-ta e-ta-šub* eltávolította C 729. 33
 81. 5. 10. 15. — 2. dobni, levetni. — *za-áš-da bi-ni-šub* ...ról
 dobják le P 311. 14.

šub jobbágy. — *šub lugal-ge* a király jobbágya C 637. —
é-šub-lugal-ka a király jobbágyának háza mellett C 112. —
šub-lugal-ra a király jobbágyának C 1020 1116.

šuk, *šukum* étel. — *šuk^{aug} riu* teknőből való falat,
 halottas áldozat(?) C 623 1011 A* 66 P 25.

šutug = *pašišu*-pap. — *šutug-gi-ne pašišu*-papak C 315
 83 P 15. — *šutug-bi-ne* ezek a *pašišu*-papak. P 17. — *šutug-*
nun-ne? A 412.

tag érinteni, megfordítani, fordulni. — *libiš-bi na-na-*
tag-gi haragosan ellene ne forduljon C 1032 F118.

tág elhagyni. — *dam ū-tág* ha egy nőt elhagyott P 215.
tíl venni. — *har-ra tíl-la* uzsorát szedő C 1121.

tub (ku) lakni, tartózkodni, időzni. — *má e-tub* a
 hajóknál időzött C 37; hasonlóképen 39 1114 (a helyhatározó
 mindenütt tárgyesetben áll). — *ba-tub* odatelepedett C 74. 8. 26
 P 25. — *šu-ni e-ma-tub-ba-a* (a midőn) hatalmát oda-
 helyezte C 719.

tud születni. — *ū-na-tud* ha születik C 1022.

tug birni, habere. — *en-na tug-ga* a hány csak volt
 A* 53. — *galu á-tug* hatalommal biró, hatalmas ember
 C 1131. — *ni-tug-a* birtak C 127. — *ni-tug-an* birtak, volt
 nekik C 621. 24 P 322.

tug-ga? P 233.

tág 1. kecskeszörből készült ruhaneműek, szövetek deter-
 minatívusa. V. ö. ^{tág} *PI-din-x-gi-na tág* U. AŠ ^{tág} *šu . du .*
ur (*šu . dah . sig*?) ^{tág} *NG . BAR . BA* C 51—4. V. ö. *BIL . GI . ŠE^{tág}*
 C 514. — 2. kecskeször (ellentéte a gyapjú: *sig*): *maš-bar-tág*
 szőrös kecske C 515. — 3. ruha C 528 611.

tám venni, vinni, elvinni (erővel, jogtalanul). — *ba-tám*
 vett a maga részére C 63. 15. 18 P 218. 21. 25. 28. 31. —
 elvitték P 120. — *ba-ta-tám-mu* elvitte onnan P 14. —
ū-mu-tám ha vettek P 117.

tum 1. venni, átvenni (jogosan). — *ba-tum* kapott, vett
 C 838 91. 8. 10. 14. — *nu-ba-tum* nem vesz P 35. — 2. hozni. —
he-na-tum vajha hozna, ümlesztene C 1221.

^{tág} U. AŠ valami kecskeszörből készült szövet C 52.

ud nap, dies. *ud ul-li-a-ta* azoktól (t. i. a régi) a napok-
 tól fogva C 30. — *ud-bi-a* azokban a napokban C 35. —
ud-bi-ta azon napok óta C 710. 20. 1210. — *sal ud-da-e-ne* a jelen
 napok női P 323. — *sal-ud-bi-ta-ge-ne* a régi idők női P 320.

udda a mikor, ha. C 712 1030 117. 14 P 119. — *ud*
 C 1030 (B *ud-da*). — *ū-da* C 1026 117. 14 (B *ud-da*).

udu birka C 310 P 12. 3. — *udu-e* a birka P 117. —
udu-ta a birkáktól C 731. — *udu-ba* az a birka P 13. —
udu-mul csillagos, pettyes birka C 513. — *udu-sig* gyapjas
 birka P 117. *sib udu sig-ka-ge-ne* gyapjas birkák pásztora.

ū-du juhász. — *ū-du-bi* juhászaikat C 732.

ū-du-li pásztor C 38. 10.

ūg párducz. — *su ūg-ga* párduczbor.

ūg tiszta. A csatornába *šag-bi ūg-ūg-an*, a melynek
 habjai tiszták C 1218.

uh-nini-e egy papi osztály neve C 62. 14 837 97.

Ú *K_{sar}A* zöldsárga föld C 312 A 48. — *ū-sar ū-K_{sar}A-ta*
 a rétek és zöldsárga földek mellől C 734.

ukū nép. *dumu ukū-ge* a nép gyermeke P 210 36. —
sar ama ukū a nép anyjának kertje C 520 1018 A 51.

ukuš uborka. — *ki-ukuš* uborkaföld C 416.

ul távolabbra mutató névmás. — *ud ul-li-a-ta* azoktól
 a napoktól fogva (a régi idők óta) C 33.

^{gād} Ū. LAL valami vászonféle C 55.

ūr kopasztani (juhot). — *ū-ūr* ha kopasztottak P 118.
 — V. ö. *gā-udu-ūr* alatt is.

ur-sag vitéz. — *ur-sag^d en-lil-lá-ra* Enlil vitézének
 A 12 C 12.

uru város; csak *uru-azag-ga* »a szent város« nevében
 fordul elő.

urudu bronz. — *urudu gag zabar* fényes bronzfegy-
 vereket(?) C 59.

ū-sar rét. — *ū-sar Ū. K_{sar}A* C 312 734 A 48.

vš. ku 1. *gala* zsolozsmás a.

uš-sa áll valami mellett, szomszédosnak lenni valamivel. — *ab-uš-sa* C 11s.

za-áš vesztőhely, a honnan a bűnöst levetették (?) — *za-áš-da bi-ni-šub* P 311. 24. ¹⁾

zag-uš-uš elhatalmasodni. — *zag-ni-uš-uš-an* elhatalmasodtak C 631.

zal tiszta. — *a zal-li* tiszta vizet C 1220.

zar-la: *a-zar-la* a tisztulás vize(?) P 313. 19. — *šuk-^{aug} RID a-zar-la* C 623 1011.

zi-ga teljes (?). — *galu zi-ga-ka* teljes korú, felnőtt (?) C 921.

zūk mező, rét. *zūk-ki-a* a réten C 317 P 16. 2.

¹⁾ E homályos kifejezés értelmezését illetőleg ide iktatok utólag még egy más magyarázatot is, a mely, sajnos, csak a jelen értekezés szövegének tördelése után jutott eszembe. — *da* jelent hurkot is; v. ö. Gudea A 9₁₄: *da-bad-a-mu galu la-ba-ta-ē* = az én nyitott hurkom elől senki meg nem menekül. Ha *da* hurkot jelent, akkor alighanem a mondat tárgya. Az állítmány *bi-ni-šub*, a mi annyit is jelenthet: »ő ott vet«; *za-áš*, a mint az 57. l. kifejtettük, annyit is jelenthet mint az »átok embere«, vagyis, hóhér. Eszerint: *nig KA-a za-áš da bi-ni-šub* = a tolvajra a hóhér hurkot vet (P 311 ugyanúgy 3₁₄).

TULAJDONNEVEK JEGYZÉKE.

An-ta-sur-ra egy templom neve C 1s.

^a*Babbar* a Napisten P 214.

^a*Ba-ú* Bau, Ningirsu felesége C 21 823.

^a*Dun-šag-ga-na* Bau és Ningirsu gyermeke C 826.

^a*En-lil-lá* Enlil, Nippur istene C 12.

Nibru^{ki} Nippur városa C 122.

^a*Nina* Nina istennő Uru-azagga »a szent város« Lagas egyik negyedének istenasszonya C 29 1219.

Nina^{ki} Nina városa, Lagas egyik negyede C 210 938 1215.

^a*Ningirsu* Lagas főistene C 11 633 712. 24. 818. 29. 122. 8. 12.

ŠIR. LA. BUR. KI olv. *Lagaš*, ma Tel-lôh C 15 716 1120.

Uru-azag-ga »a szent város«, Lagas egyik negyede. C 27.

Uru-ka-gi-na »az igazságos város« (?) C 13 714 123. 13.

TARTALOMJEGYZÉK.

Bevetelő.

I. Lagas őstörténete 7. l. — Ur-nina dynastiája; I. Eannatum: a *Stèle des vautours* 8. l. — Enannatum, Entemena 9. l. — II. Enannatum, Enetarzi, Enlitarzi, Lugaland, Lagas hanyatlása 10. l. — Urukagina trónurajutása 11. l. — A Scheil-féle királyjegyzék 12. l.

II. Urukagina reformjai; a lagasi polyandria; a polyandria tipikus alakjai: a *nair*- és a tibeti sokférjűség 15. l. — A szemiták állítólagos polyandriája 17. l. — Robertson-Smith totemista-elmélete a sémi népek ősvallásáról 20. l. — Voltak-e a sumirek totemisták? Törzsszervezetük, 21. l. állatkultuszuk 22. l. — Urukagina A, B, C jelzésű kúpfeliratai 23. l. A *Plaque ovale* szövege 24. l. — Rövidítve idézett művek jegyzéke 24. l.

<i>I. A »C« jelzetű kúpfelirat szövege.</i>	Lap
I. Urukagina építkezései	25
II. A visszaélések	29
III. Urukagina reformjai	42
IV. Befejezés	53
<i>II. A »Plaque ovale« felirata</i>	<i>54</i>
<i>Sumír szójegyzék</i>	<i>59</i>
<i>Tulajdonnevek jegyzéke</i>	<i>73</i>